

Omaohjaajatyöskentelyn kehittäminen lastensuojeluyksiköiden työntekijöiden näkökulmasta

Käsikirja omaohjaajuuden tueksi

Johanna Juurakko

Opinnäytetyö, AMK

Joulukuu 2023

Sosionomin tutkinto-ohjelma

Juurakko, Johanna

Omaohjaajatyöskentelyn kehittäminen lastensuojeluyksiköiden työntekijöiden näkökulmasta. Käsikirja omaohjaajuuden tueksi

Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Joulukuu 2023, 67 sivua.

Sosionomin tutkinto-ohjelma. Opinnäytetyö AMK.

Julkaisun kieli: suomi

Julkaisulupa avoimessa verkossa: kyllä

Tiivistelmä

Opinnäytetyö toteutettiin toimeksiantona eräälle perustason lastensuojeluyksikölle, jossa oli huomattu haasteita omaohjaajatyöskentelyn toteuttamisessa. Kehittämistyön tarkoituksena oli selkeyttää omaohjaajan työskentelyä sijoitetun nuoren kanssa, yhtenäistää omaohjaajatyöskentelyn toimintatapaa sekä luoda siihen tueksi käsikirja. Kehittämistyön tavoitteena oli jäsentää työntekijöiden käsityksiä jo toimivista ja kehitettävistä asioista sekä luoda yhtenäisempi ymmärrys omaohjaajatyöskentelystä kahteen lastensuojeluyksikköön. Opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisenä kehittämistoimintana, joka rajautui kahden lastensuojeluyksikön työntekijöiden kokemuksiin. Kehittämistyöhön kuului suunnittelun sekä tietoperustan muodostuksen jälkeen toteutusvaihe, jossa aineistoa kerätessä käytettiin laadullisen tutkimuksen menetelmiä eli ideariihä, työpajatyöskentelyä ja Webropol-kyselyä. Kerätty aineisto analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysilla.

Keskeisiä löydöksiä työntekijöiden kokemusten pohjalta olivat onnistuneen omaohjaajatyöskentelyn edellytykset kuten esimerkiksi luottamussuhteen luominen sijoitetun nuoren kanssa, ajantasaisuus nuoren asioista ja kokonaisuuden hallitseminen, nuoren edun ajaminen esimerkiksi palavereissa sekä säännölliset keskusteluhetket nuoren kanssa. Kehittämisen kohteet liittyivät omaohjaajahetkien suunnitteluun, sisältöön ja toteutumiseen, aikatauluhaasteisiin, kuukausikoosteen tekemättä jäämiseen sekä yleisesti järjestelmällisyyden ja suunnitelmallisuuden puutteeseen. Myös omaohjaajuuden haavoittuvuus korostui aineistossa siitä näkökulmasta, että nuoren asiat eivät voi olla vain omaohjaajien tiedossa ja että työn jakaminen ja työyhteisölle tiedotus nuoren asioista ovat tärkeässä roolissa toteuttaessa omaohjaajatyöskentelyä.

Johtopäätöksenä todettiin, että omaohjaajatyöskentelyssä nähdään paljon hyviä ja toimivia asioita molemmissa yksiköissä ja että kehittämistyöhön osallistuneilla työntekijöillä on valtavasti tietoa ja taitoa aiheesta, mutta omaohjaajatyöskentelyn käytäntöön vieminen hieman ontuu. Kehittämistyön lopputuotoksena syntyi käsikirja omaohjaajuuden tueksi, joka tukee myös omaohjaajatyöskentelyn käytäntöön viemistä.

Avainsanat (asiasanat)

Lastensuojelu, sijaishuolto, lastensuojeluyksikkö, omaohjaaja, omaohjaajatyöskentely, käsikirja

Muut tiedot (salassa pidettävät liitteet)

-

Juurakko, Johanna

Development of key worker method from the perspective of employees of child welfare units. Handbook to support key worker

Jyväskylä: JAMK University of Applied Sciences, December 2023, 67 pages.

Bachelor's Degree Programme in Social Services. Bachelor's thesis.

Permission for open access publication: Yes

Language of publication: Finnish

Abstract

The thesis was carried out as an assignment for a basic level child welfare unit, which had noticed challenges in implementing key worker method. The purpose of the development work was to clarify the work of the tutor with the placed young person, to harmonize the working methods of the key worker and to create a handbook to support it. The aim of the development work was to structure employees' perceptions of issues that already work and need to be developed, and to create a more uniform understanding of key work method in two child welfare units. The thesis was implemented as a research-based development activity limited to the experiences of the employees of two child welfare units. After planning and the formation of the knowledge base, the development work included an implementation phase in which qualitative research methods, i.e. brainstorming, workshop and Webropol survey, were used to collect the data. The collected data was analyzed with data-driven content analysis.

Key findings of the development work based on the employees' experiences included the prerequisites for successful key worker method, such as establishing a relationship of trust with the placed young person, keeping the young person's affairs up to date and managing the whole, promoting the young person's advantage in meetings, for example, and regular conversations with the young person. The areas for development were related to the planning, content and realization of planned key worker method moments, scheduling challenges, not making a monthly summary and, in general, a lack of organization and planning. The vulnerability of key worker method was also highlighted in the material from the perspective that young people's issues cannot be known only to key workers and that sharing work and informing the work community about the young person's issues play an important role in implementing the work of a key worker method.

The conclusion was that key worker method is seen to be a lot of good and functional things in both units, and that the employees who participated in the development work have a huge amount of knowledge and skills on the subject, but putting key worker method into practice is a bit lame. The final result of the development work was a handbook to support key work, which also supports the practical implementation of key work method.

Keywords/tags (subjects)

Child welfare, foster care, foster care unit, key worker, key worker method, handbook

Miscellaneous (Confidential information)

-

Sisältö

1	Johdanto.....	6
2	Lastensuojelun sijaishuolto.....	8
2.1	Keskeiset periaatteet.....	9
2.2	Osallisuus	11
2.3	Yhteistyö perheen kanssa.....	14
2.4	Kiintymyssuhde	15
3	Omaohjaajatyöskentely.....	18
3.1	Omaohjaajuus työmenetelmänä	21
3.1.1	Vuorovaikutus ja luottamus	23
3.1.2	Tunnetyöskentely.....	24
3.1.3	Turvallisuuden tunne	25
3.2	Omaohjaajan tehtävät ja vastuut	26
4	Kehittämistyön toteutus.....	27
4.1	Tiedonhaku.....	29
4.2	Tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset	29
4.3	Kehittämisprosessin kuvaus	30
4.4	Aineistonkeruu	32
4.5	Aineiston analyysi.....	36
5	Keskeisimmät löydökset	38
5.1	Edellytykset onnistuneeseen omaohjaajatyöskentelyyn	38
5.2	Omaohjaajahetkien sisältö ja suunnittelu etukäteen	41
5.3	Omaohjaajatyöskentelyn kehittämisen kohdat	43
5.4	Omaohjaajuuden haavoittuvuus ja sen ennakointi	45
6	Pohdinta	47
6.1	Keskeisten löydösten tarkastelu teorian avulla	48
6.2	Eettisyys ja luotettavuus.....	51
6.3	Johtopäätökset ja jatkokehittämisideat	54
	Lähteet.....	56
	Liitteet.....	62
	Liite 1. Työpajatyöskentelyn teemat	62
	Liite 2. Webropol-kysely työntekijöille	63
	Liite 3. Webropol-kyselyyn liittyvä saatekirje	64
	Liite 4. Omaohjaajan käsikirjan kansi	65

Liite 5. Omaohjaajan käsikirjan sisällysluettelo 1/2	66
Liite 6. Omaohjaajan käsikirjan sisällysluettelo 2/2	67

Kuviot

Kuvio 1. Omaohjaajatyöskentelyn kehittämisprosessi	32
Kuvio 2. Työntekijöiden keskeisimpiä edellytyksiä omaohjaajuudessa	40
Kuvio 3. Vuosisuunnitelma omaohjaajahetkien suunnitteluun	41
Kuvio 4. Omaohjaajahetkien pääpiirteet sisällön ja suunnittelun näkökulmasta	43
Kuvio 5. Omaohjaajatyöskentelyn kehittämisen kohdat	45
Kuvio 6. Omaohjaajuuden haavoittuvuuden ennakointi	46

Taulukot

Taulukko 1. Osallistujamäärä aineistonkeruussa	33
Taulukko 2. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin esimerkki	37

1 Johdanto

Jos lapsen tai nuoren turvalliset kasvuolosuhteet ovat vaarassa tai vanhemmuus ei toteudu riittävän hyvin lapsen tai nuoren tarpeisiin nähden, niin silloin yhteiskunnan velvollisuuksiin kuuluu toimia. Lastensuojelun ammattilaisilla on muihin ammattilaisiin verrattuna erityinen valta ja velvollisuus yhteiskunnan suojelutehtävän näkökulmasta katsottuna. (Paasivirta, Lindqvist, Hökkila, Kekkonen, Jahnukainen & Westman 2023.) Hiljattain ajankohtaisella koronaepidemiolla on ollut valtavia vaikutuksia lasten ja nuorten elämään sekä vointiin. Gissler ja Forsell (2022) toteavat tutkimusten ja tilastojen perusteella, että keväällä 2021 nuorten masennus- ja ahdistusoireet olivat lisääntyneet kouluterveyskyselyn tietojen mukaan merkittävästi verrattuna epidemiaa edeltävään mittaukseen ja tämä kuvaakin tuen tarpeen kasvamista. Ikäryhmässä 13–17 v sijoitusten yleisyys on myös kasvanut edellisen vuosikymmenen ajan. (Gissler & Forsell 2022, 45.) Vuonna 2021 kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna 17 727 alle 18-vuotiasta lasta ja nuorta (Forsell & Kuoppala 2022, 9.)

Lastensuojelun kokonaisuudistuksen valmistelun (2023, 7) raportti tuo esiin, että lapsen ja nuoren turvallisuus vaarantuu perheissä, joissa esiintyy päihde- ja mielenterveysongelmia, osaamattomuutta, arjen hallinnan vaikeutta, köyhyyttä, yhteiskunnallista eriarvoisuutta tai haasteellisia kasvatustilanteita ja Westlund (2023b) lisää, että lastensuojelun asiakkaana olevat lapset ja nuoret perheineen ovat kohdanneet kielteisiä ja usein myös kovin haavoittavia kokemuksia elämässään (Lastensuojelun kokonaisuudistuksen valmistelu 2023, 7; Westlund 2023b). Näillä edellä mainituilla kokemuksilla voi olla pitkäaikaisia seuraamuksia yksilön elämässä ja sijaishuollossa omaohjaajan tehtävänä on toimia lapsen tai nuoren rinnalla kulkijana. Suomessa reilusti yli 10 000 työntekijää työskentelee vuosittain lastensuojelussa. Lastensuojelussa työntekijöiden vaihtuvuus nähdään ongelmallisena ja sen seurauksena myös lastensuojelutyön vaikuttavuus kärsii. Luottamuksellista suhdetta ei pääse syntyämään avun tarpeessa olevien ja oireilevien lasten, nuorten tai perheiden kanssa, jos työntekijät vaihtuvat tiuhaan. (Westlund 2023b.) Tästä jatkavat Paasivirta (2023) ja muut, jotka korostavat myös työhyvinvoinnin näkökulmaa työntekijöiden pysyvyyden takaamiseksi.

Sijaishuollossa heti sijoituksen alkaessa määritetään sijoitetulle lapselle tai nuorelle omaohjaaja. Omaohjaajatyöskentely on olennainen ja iso osa lastensuojeluyksikössä tehtävää työtä sijoitetun lapsen tai nuoren kanssa. Omaohjaajan ja sijoitetun lapsen tai nuoren yhteinen työskentely ja omaohjaajasuhde on lapsen kiintymyssuhteen kannalta usein turvallinen ja korvaava kokemus.

Omaohjaajan tehtäviin kuuluu muun muassa luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen luominen, yhteistyö eri tahojen kanssa, mahdollisen lääkehoidon toteuttaminen sekä huolehtiminen lapsen tai nuoren hoidon, kasvun ja perustarpeiden toteutumisesta. Omaohjaajahetket ovat tärkeitä hetkiä mahdollista luottamuksen syntymisen ja aikaa kahdenkeskiseen keskusteluun. Omaohjaajahetket kuuluvat omaohjaajatyöskentelyyn ja ne ovat lapsen ja nuoren tilannetta eteenpäin vieviä, suunnitelmallisia ja säännöllisesti toteutuvia. On tärkeää, että omaohjaaja(t) määritetään lapselle tai nuorelle sijoituksen alussa ja että omaohjaaja sitoutuu työskentelyyn sijoituksen kestosta riippumatta. Vaikka lapsi tai nuori elää sijoituksen aikana yksikössä normaalia arkea, niin hän tarvitsee kuitenkin aikuisen tukea erilaisissa tilanteissa ja näissä omaohjaajan rooli korostuu erityisesti. Lastensuojelun laitostyössä vaaditaan vankkaa sekä erikoistunutta osaamista työn vaativuuden vuoksi (Tiili & Kuokkanen 2021, 11). Omaohjaajan työn taustalla vaikuttavat erityisesti arvot ja lait.

Opinnäytetyössä lähtökohtana ja kehittämistarpeena oli noussut esiin omaohjaajatyöskentelyn kehittäminen nykyhetkeä toimivammaksi. Toimeksiantajana toimi eräs perustason lastensuojeluyksikkö, jossa oli jo pidemmällä aikavälillä huomattu haasteita omaohjaajatyöskentelyä toteuttaessa ja että toimintamalli omaohjaajatyön toteuttamiselle puuttuu kokonaan. Opinnäytetyön tuotosena syntyvän käsikirjan on tarkoituksena palvella kahden saman organisaation alla toimivien lastensuojeluyksiköiden omaohjaajatyötä. Kehittämistyön aihetta on rajattu siten, että se keskittyy vain lastensuojeluyksiköiden työntekijöiden näkökulmaan eli heidän kokemuksiinsa, koska omaohjaajuus lähtee liikkeelle aina työyhteisön ja etenkin työntekijän aloituksesta. Omaohjaajatyöskentelyn toteutuminen on siis työntekijän vastuulla.

Kehittämistyössä korostuu työntekijöiden toimijuuden ja osallisuuden kokemus, koska he itse osallistuvat kehittämään omaohjaajatyöskentelyä ja toive uudesta toimintamallista motivoi työntekijöitä kehittämiseen entistä aktiivisemmin. Tiilen ja Kuokkasen (2021, 34) selvityksen mukaan työhön sitoutumiseen eli pysyvyyden näkökulmaan vaikuttavat muun muassa työn merkityksellisyys, halu työskennellä perheiden, lasten ja nuorten kanssa sekä työn mielekkyys. Nähdään että juuri pysyvyyden näkökulmasta selkeät ja yhteisesti linjatut toimintamallit tukevat työntekijöiden sitoutumista työhön pidemmäksi aikaa. Käsikirja tukee näitä kaikkia edellä mainittuja tekijöitä.

Opinnäytetyön tekijällä motivaatio tähän aiheeseen ja sen kehittämiseen näyttäytyi erittäin suurena. Pidempiaikainen kokemus alalta nähtiin rikkautena työtä eteenpäin viedessä. Opinnäytetyön

tekijän näkökulmasta erityisen kiinnostavana nähtiin se, millaisena omaohjaajamenetelmä koetaan työntekijöiden näkökulmasta ja miten siitä saadaan oikeasti toimiva käytäntö arkeen. Opinäytetyöllä haettiin vastausta selkeään tarpeeseen saada muutosta omaohjaajatyön toteuttamiseen ja sillä nähdään myös pidempiaikaisia vaikutuksia sijaishuollossa työskennellessä ja omaohjaajatyötä toteuttaessa. Opinäytetyössä luvuissa kaksi ja kolme käsitellään kehittämistyön keskeiset käsitteet, luvussa neljä kuvataan kehittämistyön toteutus, luvussa viisi tuodaan esiin keskeisimmät löydökset ja luvussa kuusi esitetään johtopäätökset. Kehittämistyö kiinnittyy lastensuojelun sijaishuollon tutkimuksen ja kehittämisen kenttään ja tarkoituksena oli saada seuraaviin tutkimuskysymyksiin vastauksia: Millaisia näkemyksiä työntekijät liittävät onnistuneeseen omaohjaajatyöskentelyyn? Millaisia kehittämisen kohtia omaohjaajatyöskentelyssä on? Mitä on tärkeää huomioida toteuttaessa omaohjaajatyöskentelyä?

2 Lastensuojelun sijaishuolto

Tässä luvussa käsitellään lastensuojelun sijaishuollon ajankohtaisuuden näkökulmaa, tärkeitä ja keskeisimpiä lastensuojelun sijaishuollon periaatteita, lasten ja nuorten osallisuuden kokemusta sekä perheen kanssa tehtävää yhteistyötä. Sijaishuolto on yksi osa lastensuojelua. Kun puhutaan lapsen tai nuoren sijaishuollosta, puhutaan heidän hoitonsa ja kasvatuksensa järjestämisestä kodin ulkopuolella. Lapsi tai nuori voi olla kiireellisesti sijoitettu, huostaanotettu tai sijoitettu hallintuomioistuimen antamalla väliaikais määräyksellä. Sijaishuollon järjestämiseen vaikuttavat lapsen ja nuoren tarvitsemien palvelujen luonne sekä runsaus. (Räty 2023, 582–583.) Lapsi tai nuori voidaan myös sijoittaa avohuollon tukitoimena, joka edellyttää suostumuksen 12-vuotta täyttäneeltä ja hänen huoltajaltaan sekä sen, että sijoituksen tulee olla tarpeellinen eli sen aikana voidaan arvioida lapsen tai nuoren tuen tarvetta, kuntouttaa tai järjestää huolenpito väliaikaisesti huoltajan tai muun kasvatuksesta ja hoidosta vastaavan henkilön sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi (Räty 2023, 393–394). Sijoitus avohuollon tukitoimena tai kiireellinen sijoitus on lähes aina ensimmäinen sijoitusmuoto. Aina yksittäinen lapsen tai nuoren sijoitus ei tarkoita välttämättä kestoiltaan pitkää sijoitusta. (Forsell & Kuoppala 2022, 9.)

Lapsen tai nuoren sijaishuoltoa voidaan järjestää lastensuojelulaitoksissa kuten koulukodeissa, lastenkodeissa sekä lastensuojelulaitoksissa, jotka ovat näihin rinnastettavissa (L 417/2007, 57§).

Haasteelliset ja paljon tukea tarvitsevat lapset ja nuoret sijoitetaan usein laitoshuoltoon ja joskus

se on tarkoituksenmukaisin ratkaisu. Laitoshuoltoon sijoittaminen onärkevin ratkaisu myös tilanteissa, joissa sijoitus tulee todennäköisesti olemaan lyhytaikainen. Lasten- tai nuorisokodista lapsi käy tapaamassa läheisiään ja ystäviä, harrastuksissa sekä koulussa, ihan kuin mistä tahansa kodista. (Ihalainen & Kettunen 2017, 117.) Tarpeet ja taustat ovat hyvin usein moninaiset laitoshuoltoon sijoitetulla lapsella tai nuorella, jossa monialaista osaamista tarvitaankin esimerkiksi tavoitteiden asettamisessa sekä myös moniammatillista yhteistyötä tehdään. Sijaishuollossa on turvallinen kasvuympäristö ja hyvä arki, jossa huomioidaan lapsen ja nuoren yksilölliset tarpeet ja elämäntilanne, jotka pohjautuvat laadukkaaseen ympärivuorokautiseen hoitoon sekä kasvatukseen. Nämä edellä mainitut yksilöllisten tarpeiden huomioiminen sekä turvallisen arjen rakentaminen edellyttää vahvaa tietoa ja taitoa työntekijältä eli se on vaativa ammatillinen tehtävä. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017, 13–14.)

Sijaishuollon järjestäminen lastensuojelutyössä on viimesijainen eli äärikeino. Huostaanotto-tilanteissa lapsen tai nuoren kasvu ja kehitys ovat uhattuina eli silloin alaikäisen lapsen tilanne on vakava. Sijaishuolto nähdään tällaisessa hetkessä lapsen ja nuoren edun mukaisena. (Haapasalo-Pesu 2012, 100.) Lapsella ja nuorella on oikeus monipuoliseen ja tasapainoiseen kehitykseen, erityiseen suojeluun sekä turvalliseen kasvuympäristöön ja lastensuojelulain tarkoituksena on turvata nämä kaikki edellä mainitut oikeudet. Lapsen ja nuoren edun huomioon ottamista painotetaan lastensuojelulaissa ja siinä heidän oikeuttaan osallistumiseen korostetaan vahvistaen sen toteutumista. (L 417/2007, 1§.) Arkielämästä tulee uudenlainen sijoituksen myötä ja lapsi tai nuori joutuu alkaa rakentamaan omaa identiteettiään. Sijoitus usein toimii pysäytysjaksona, jolloin sijoitettu lapsi tai nuori tutustuu itseensä sekä tarkastelee myös omaa ajatteluaan ja myös toimintaansa. Uusiin ihmisiin tutustuminen sekä sääntöihin ja uusiin tapoihin tottuminen voi viedä pitkänkin aikaa ja haastaa nuorta. Tämän seurauksena voi syntyä ristiriitoja aikuisen ja lapsen tai nuoren välille, kun lapsi tai nuori mahdollisesti käyttää edelleen niitä selviytymiskeinoja, joihin on tottunut ennen sijoitusta. (Barkman 2012, 34.)

2.1 Keskeiset periaatteet

Lastensuojelutyötä ohjaavissa periaatteissa lastensuojelun laatusuosituksessa korostuvat asiakkaiden ihmisarvoinen kohtelu, joka näyttäytyy arjessa kunnioituksena, yhdenvertaisuutena sekä syrjimättömyytenä. YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen on kirjattu tiettyjä periaatteita ja lapsen oikeuksia, jotka on huomioitava toiminnan eri tasoilla. Lapsen ja nuoren etu on ensisijaisesti

otettava huomioon arvioitaessa lastensuojelun tarvetta sekä sitä toteuttaessa. (Lastensuojelun laatusuositus 2019, 12–13.) Lastensuojelun käsikirjassa esiin tuotujen lastensuojelun arvojen ja periaatteiden (2023) mukaan lapsen ja nuoren edun periaatteessa korostuu lapsen ja nuoren tarpeiden huomioiminen sekä se, että perustelu tapahtuu aina lapsen tai nuoren näkökulmasta, kun tehdään heitä koskeva päätös tai ratkaisu.

Lastensuojelussa työntekijöiltä edellytetään lapsen tai nuoren elämäntilanteeseen paneutumista huolellisesti sekä sen kokonaisvaltaista tarkastelua. On varattava riittävästi aikaa ja mahdollisuus rakentaa luottamusta, jotta keskeiset laatua varmistavat tekijät kuten avoimuus, oikeudenmukaisuus, turvallisuus sekä luotettavuus toteutuvat. Turvallisuuden näkökulma tulee huomioida niin ihmissuhteissa, vuorovaikutuksessa kuin olosuhteissakin. Erityisesti haavoittuvissa olosuhteissa ja heikommassa asemassa elävien lasten osalta turvallisuus ja siihen liittyvät näkökulmat korostuvat lapsen oikeuksien sopimuksessa, joten kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten turvallisuuden varmistamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Tärkeä periaate on myös se, että ammattilainen tiedostaa vastuunsa lapselle, nuorelle, perheelle, organisaatiolle kuin yhteiskunnallekin omasta tekemästään työstään. Työntekijän velvollisuus on tukea vanhemmuutta sekä vastata lapsen ja nuoren kasvatuksesta. Palvelujärjestelmän pirstaleisuus ja sektorien väliset rajapinnat luovat vaikeuksia toteuttaa lastensuojelutyötä ja laaja-alaisen lastensuojelutyön onnistuminen edellyttää johdonmukaista tukea organisaatiolta. (Lastensuojelun laatusuositus 2019, 14–16.)

Toimenpidevaihtoehtoihin ja ratkaisuihin on kiinnitettävä huomiota lapsen ja nuoren etua arvioitaessa eli kuinka ne turvaavat keskeiset periaatteet lapsen ja nuoren näkökulmasta. Keskeisiä periaatteita lastensuojelulain 4§ mukaan lastensuojelussa on turvata läheiset ihmissuhteet sekä lapsen ja nuoren tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi, turvata kehitystason- ja iän mukainen valvonta ja huolenpito sekä mahdollisuus ymmärrykseen ja hellyyteen eli lapsella sekä nuorella on oikeus emotionaalisiin suhteisiin, jotka ovat lämpimiä ja hyviä. Periaatteena on myös turvata lapsen ja nuoren koulunkäynti kuuntelemalla heidän toivomuksiaan ja käsityksiä siihen liittyen sekä huomioida koulunkäynnin järjestäminen sijaishuoltopaikkaa valittaessa. Tarkoituksena on myös turvata lapselle ja nuorelle turvallinen kasvuympäristö huomioimalla eri vaihtoehtoja sijaishuoltopaikkaa mietittäessä sekä huomioida lapsen ja nuoren oikeus henkiseen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen. On turvattava myös lapsen ja nuoren mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omissa asioissaan eli on heidän etunsa mukaista osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Tärkeää on myös

turvata lapsen ja nuoren kasvaminen vastuullisuuteen esimerkiksi antamalla mahdollisuus tehdä virhearvioiteja ja sen myötä oppia erehdyksen kautta sekä itsenäistyä. On turvattava kielelliset oikeudet ottamalla huomioon lapsen ja nuoren kulttuurisen, uskonnollisen sekä kielellisen taustan. (Räty 2023, 17–18.)

Ellei lapsen tai nuoren etu vaadi muuta, on lastensuojelussa ensisijaisesti käytettävä avohuollon tukitoimia ja toimittava mahdollisimman hienovaraisesti. Sijaishuolto on järjestettävä viivytyksettä, jos se on lapsen ja nuoren edun kannalta tarpeen ja siinä tavoite perheen jälleenyhdistämisestä on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon. (Räty 2023, 9.) Suomen perustuslain (731/1999, 6§) mukaan jokainen ihminen on yhdenvertainen ja lasten tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti heitä itseään koskeviin asioihin sekä heitä on kohdeltava yksilöinä tasa-arvoisesti. Keskeisenä periaatteena lastensuojelun työssä on tukea ja auttaa koko perhettä sekä vanhempia lapsen kasvatustehtävässä. Yksi lastensuojelun kantava periaate eli perhe-elämän kunnioitus nähdään sijaishuollossa tärkeänä osana perheen kanssa tehtävässä yhteistyössä. (Lastensuojelun arvot ja periaatteet 2023.)

2.2 Osallisuus

Sosiaalipalveluissa johtamisen on oltava sellaista, että se edistää ammattilaisten osallisuutta tuke-
malla työn tekemistä kunnolla. Osallisuus ammattilaisen näkökulmasta vaatii mahdollisuuden oppia ja kehittyä, aikaa sekä resursseja. Ammattitaidon käyttäminen sekä työssä vaikuttamisen mahdollisuus linkittyvät vahvasti ammattilaisen osallisuuteen. Myös työyhteisöön ja erilaisiin verkostoihin kuulumisen ja heidän rohkaisunsa ammattilaisen omien näkemysten ilmaisemiseen ovat osa osallisuutta työelämässä. Ammattilaisille kertynyt tieto ja kehittämis ehdotukset ovat arvokkaita ja kun he ovat paljon tekemisissä esimerkiksi heikossa asemassa olevien kanssa, niin tietoa kannattaa hyödyntää, koska se edistää myös palveluiden vaikuttavuutta. Kun työtä toteutetaan siten, että se edistää ammattilaisten osallisuutta, on sillä vaikutusta myös asiakasosallisuuden toteutumiseen. (Osallisuuden edistäjän opas 2023, 122.)

Osallisuus lapsen ja nuoren elämässä toteutuu silloin, kun he voivat olla mukana itseään koskevissa asioissa eli toteuttamassa ja arvioimassa omaa parhainta etuaan. Lapsella ja nuorella tulee olla oikeus ja mahdollisuus ilmaista mielipiteensä sekä saada itseä koskevista asioista tietoa. Lap-

sen ja nuoren kanssa työskennellessä on huomioitava osallisuuden toteutuminen keskeisenä lähtökohdaksi kaikessa tekemisessä, jota lapsen kanssa tehdään. (Saastamoinen 2010, 66.) Osallisuuden perusta määritellään erilaisissa laeissa ja esimerkiksi Lastensuojelulaki (417/2007) määrittää yhden kokonaisen 4 luvun lapsen osallisuudesta, jossa 20§ korostetaan lapsen mielipiteen sekä toivomusten selvittämistä ja näiden huomioonottamista kehitys- ja ikätason mukaisesti, kuulluksi tuleminen oikeus on kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella.

Osallisuuden portaatt Särkelä-Kukon & Rouvinen-Wileniuksen (2014, 9) kirjoittamana kokoaa yhteen osallisuuden eri tasoja. Osallisuutta voidaan tarkastella yhteiskunnan näkökulmasta, jossa korostuu yksilön päätöksentekoprosessiin osallistuminen. Ympäröivien yhteisöjen näkökulmasta osallisuutta taas kuvaa turvallisuus, yhteenkuuluvuus, kiinnittymisen kokemus ympäristöön sekä oikeudenmukaisuus. Omassa elämässä osallisuus kytkeytyy vahvasti omaan ihmiskäsitykseen ja se koostuu seuraavista näkökulmista eli elämänhallinnan valmiuksista, omasta identiteetistä sekä voimaantumisen kokemuksesta. (Särkelä-Kukko & Rouvinen-Wilenius 2014, 9.)

Ellilä ja Pelander (2012, 15) painottavat, että lapsen ja nuoren identiteetin kehityksessä osallisuuden kokemuksella on merkittävä vaikutus ja kun kasvava lapsi tai nuori saa osallistua elämäänsä kuuluviin yhteisöihin ja niissä järjestettäviin toimintoihin antaa se mahdollisuuden pohtia omaa itseään, sitä mihin kuuluu ja miten elää. Osallistuminen opettaa elämään yhdessä ja toimii perusedellytyksenä lapsen kehityksessä ja kasvamisessa. (Ellilä & Pelander 2012, 15.) Linnanmäki (2022, 4) kirjoittaa muutoksesta, jossa koronaepidemiolla oli vaikutuksia lapsen tai nuoren osallisuuden kokemukseen tärkeissä ympäristöissä ja esimerkiksi ryhmissä ja vertais- ja ihmissuhteissa, koska rajoitukset olivat esteenä kaikelle tälle edellä mainitulle ja sulki myös mahdollisuudet osallistumiseen. (Kekkonen, Gissler, Sarvikivi, Kääriäinen, Helve & Isola, 2022, 25).

On huomioitava, että jokaisella lapsella sekä nuorella on erilaisia tarpeita ja myös henkilökohtaisia toiveita, joten on hyvin tärkeää kohdata jokainen lapsi ja nuori yksilöllisesti huomioiden nämä toiveet ja tarpeet. Aikuinen ei voi olettaa lapsen tai nuoren tarpeita pelkästään esimerkiksi ennakkotietojen perusteella, vaan asioista tulee myös avoimesti keskustella ja kysyä. Osallisuuden kokemus näyttäytyy konkreettisesti siis siten, että lapsen ja nuoren tarpeet ja mahdolliset toiveet otetaan todesta ja että hän tulee myös kuulluksi niin omassa kuin elämäänsä vaikuttavissa asioissa. Tämän myötä rakkauden ja huolenpidon tarjoaminen mahdollistuu aikuisten puolelta esimerkiksi

juuri lastensuojelun asiakkaille, kun lapset sekä nuoret omana itsenään kertovat toiveistaan. (Kalliola & Paaso 2021, 147.) Seuraavassa sitaatissa kiteytyy hyvin lapsen ja nuoren elämään liittyvä osallisuuden kokemus, jossa korostuu hyväksytyksi tulemisen ja turvallisuuden näkökulma.

Kun lapsi on turvassa ja hyväksytty, hänen ei tarvitse pelätä. Kun lapsi on turvassa ja hyväksytty, hän saa olla oma itsensä ja tulee kuulluksi ja kohdatuksi. Kun lapsi on turvassa ja hyväksytty, hän voi kokea olevansa rakastettu ja uskaltaa itsekin rakastaa. Kun lapsi on turvassa ja hyväksytty, hänellä on kaikki maailman mahdollisuudet. Pesäpuun teemavuoden 2020 runo. (Kalliola & Paaso 2021, 153.)

Leemann & Virrankari (2022) tuovat esille tutkimuksessaan lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksesta sen, että hyvinvoinnin ja tulevaisuuden näkökulmalla on merkittävä yhteys osallisuuden kokemiseen. Syrjäytyminen ja osaamattomuus voidaan nähdä osallisuuden vastakohtana ja jos osallisuuden kokemus vähenee, vaikuttaa se merkittävästi yhteenkuuluvuuteen ja luottamukseen toisten ihmisten kanssa heikentäen niitä. Näin ollen mahdollisuuksien näkeminen vähenee ja ihminen voi alkaa keskittyä vain nykyhetkestä selviämiseen tulevaisuuden suunnittelun sijaan. Tutkimuksen tulosten mukaan yhteiskunnallisiin rakenteisiin on jatkossa kiinnitettävä paljon enemmän huomiota, erityisesti osallisuuden kokemuksesta tulee edistää haavoittuvassa asemassa olevien nuorten kohdalla, joiden määrä on lisääntynyt viime vuosien aikana. Koronaepidemian vaikutukset voivat kovin pitkäkestoisia, eikä tiedetä kuinka pitkään niillä voi olla vielä tulevaisuudessa vaikutuksia. (Leemann & Virrankari 2022, 161–162.)

Osallisuuden edistäjän opas (2023, 123–124) tuo esiin sen, että seuraavilla tavoitteilla vahvistetaan etenkin ammattilaisten, mutta myös asiakkaiden osallisuutta. Ensimmäisenä tavoitteena on yhteistyön sujuvuus ammattilaisen ja asiakkaan välillä, joka sisältää kuulluksi ja kohdatuksi tulemisen sekä luottamuksen tärkeyden. Toisena tavoitteena on riittävän ajan varaaminen asiakastyöhön, joka tarkoittaa kiireetöntä kohtaamista sekä tapaamisten laatuun, keston ja määrään panostamista. Kolmas tavoite on kokemustiedon ja verkostojen hyödyntäminen eli ammattilaisella on tärkeää olla suhteita erilaisiin verkostoihin kuten toisiin ammattilaisiin ja myös yhteiskuntaan. Viimeisenä eli neljäntenä tavoitteena on uusien ideoiden vastaanottaminen sekä työympäristön joustavuus, jolloin edellytyksenä työn kehittämiseksi on tietysti taloudelliset resurssit, mutta myös johto, joka tukee uusia ideoita sekä kannustava työyhteisö. Työntekijän osallisuutta työpaikalla tukee luottamus työntekijän ajankäyttöön sekä joustava työkuultuuri. Työyhteisö, jossa saa tuoda

esiin uusia ideoita sekä tuetaan työntekijän vaikuttamistyötä vahvistaa työmotivaatiota. (Osallisuuden edistäjän opas 2023, 123–124.)

2.3 Yhteistyö perheen kanssa

Yhteistyö perheen kanssa nähdään tärkeänä osana, kun lapsi tai nuori on sijoitettuna lastensuojeluyksikköön. Työntekijän, joka vastaa sijaishuollossa olevan lapsen tai nuoren hoidosta ja kasvatuksesta tulee olla yhteydessä sijoitetun lapsen tai nuoren huoltajan ja vanhemman kanssa huollon jatkuvuuden turvaamiseksi. Lapsen ja nuoren vanhemmalle tai huoltajalle on annettava riittävästi tietoa sijaishuoltopaikan käytännöistä, säännöistä ja viranomaisen käytännöistä hyvän yhteistyön edellytykseksi. Yhteistyössä on myös tärkeää, että vanhempien ja huoltajien mielipide selvitetään tai heitä kuullaan, jos lapselle ja nuorelle tärkeistä asioista tehdään päätöksiä. Vanhemmilla on oikeus saada tietoa lapsen ja nuoren koulunkäyntiin liittyvistä tapahtumista. (Räty 2023, 613–614.)

Vanhemmalle lapsen tai nuoren sijoitus kodin ulkopuolelle sijaishuoltoon on kriisi, johon työntekijän on tärkeää kiinnittää huomiota (Koivisto 2023, 30). Yhteistyösuhteen luominen perheen kanssa voi olla usein kovin haastavaa, kun taustalla voi olla turhautumista ja toivottomuuden tunnetta. Tilanne on voinut mahdollisesti kestää jo todella pitkään, mikä kuormittaa entisestään ja sen myötä voimavarat ovat loppuun käytetty. Tämä voi näyttäytyä pahimmillaan vanhempien välinpitämättömyydellä ja siten, ettei jaksamista tai halua uuden yhteistyön aloittamiseen ole. Myös vanhemman psyykinen huonovointisuus, ennakkoluulot sekä aiemmat kokemukset voivat olla kykenemättömyyden sekä heikon yhteistyön taustalla. Ammattilaisella on tärkeä rooli tällaisissa tilanteissa motivoida vanhempia yhteistyöhön, mutta se voi vaatia myös pidemmän aikaa toteutukseen. Omaohjaajan on otettava puheeksi vanhemman kanssa haasteellisiakin asioita sekä käsitellä niitä yhdessä hienovaraisesti, tässä taustalla auttaa merkittävästi yhteistyösuhde, joka on toimiva ja avoin. Myös myönteisten asioiden esiin nostaminen on tärkeää eli mikä esimerkiksi vanhemmuudessa, lapsessa tai perheessä on hyvää ja toimivaa sekä korostaa sitä. (Koivisto 2023, 28–30.)

Timonen-Kallio ja muut (2017) kuvaavat, että sijaishuollossa työskentely perheen kanssa on tarkoituksena lisätä vuorovaikutusta perheenjäsenten kesken sekä vahvistaa vanhemmuutta. Perheen jälleenyhdistämistä yhdessä sovittujen tavoitteiden mukaisesti on tärkeää tukea sekä myös vahvis-

taa vanhempien osallisuuden kokemusta hoidon ja kasvatuksen näkökulmasta yhdessä työntekijöiden kanssa sekä lisätä sijoituksesta huolimatta lapsen tai nuoren elämäntarinan eheyttä. Yhteydenpidon säilyminen ja ylläpitäminen nähdään tärkeänä osana perheen kanssa tehtävää työtä, esimerkiksi kotilomien tai kotikäyntien toteutuminen säännöllisesti tukee tätä tavoitetta. (Timonen-Kallio ym. 2017, 23.) Omaohjaajan rooli on toimia suhteessa perheeseen tukien heidän osallisuuttaan ja vanhemmuuttaan sekä isona osana työtä on myös perheen jälleen yhdistämisen edistäminen (Hirvonen 2023, 69).

Jaetun vanhemmuuden kokemus korostuu silloin, jos vanhemmat pystyvät ymmärtämään realistisesti omat haasteensa liittyen vanhemmuuteen sekä hyväksyvät lapsen ja nuoren sijoituksen. Tällöin myös vanhemmat voivat kuntoutua paljon paremmin, jolla on myös suoria positiivisia vaikutuksia lapsen ja nuoren hyvinvointiin. Sijoitetun lapsen ja nuoren kanssa on tärkeää tulevaisuutta ajatellen sekä identiteetin näkökulmasta kartoittaa yhdessä lähiverkostoa, tehdä asioita mikä auttaa perheen jälleenyhdistämistä sekä työstää myös elämänjanaan. (Timonen-Kallio ym. 2017, 22.) Koivisto (2023, 26) lisää, että voidaan puhua myös kasvatuskumppanuudesta, jos yhteistyö toimii sijaishuoltoyksikön ja kodin välillä. Hyvään yhteistyöhön kuuluu tiivis yhteydenpito ja sijaishuollon työntekijät voivat saada vanhemmilta hyvää ja tärkeää tietoa sekä vinkkejä lapsen tilanteeseen liittyen.

2.4 Kiintymyssuhde

Tässä alaluvussa tarkastellaan kiintymyssuhteeseen liittyviä sisältöjä, painottuen yleisiin kiintymyssuhtenäkökulmiin, sijaishuollon työntekijän merkitykseen lapsen tai nuoren kiintymyssuhteiden korjaajana sekä kiintymyssuhdemalleihin. Näiden tulevien sisältöjen tavoitteena on antaa tietoa kiintymyssuhteiden merkityksistä ja myös vaikutuksista, jotka ulottuvat usein pitkälle aikuisuuteen. Sijaishuoltoon sijoitetulla lapsella ja nuorella on usein kiintymyssuhteessa katkos eli elämäntapahtuma, joka poikkeaa normaalista (Sinkkonen 2015, 156). Sinkkonen (2018) toteaa, että lastensuojelulla tuetaan turvallisen kiintymyssuhteen syntymistä ja Timonen-Kallio ja muut (2017) lisäävät, että sijaishuollon työssä kiintymyssuhdeajattelulla on vahva asema ja lähtökohta teoreettisesta näkökulmasta (Sinkkonen 2018, 175; Timonen-Kallio ym. 2017, 22). Sekä Golding (2014) että Morottaja (2022) kuvaavat, että lapsen ensimmäiset elinvuodet ovat merkityksellisiä myöhemmän kehityksen ja kiintymyssuhteen kannalta. Lisäksi Sinkkonen (2015) tuo esiin, että jos lapsella tai nuorella ei ole lainkaan kiintymyssuhteita tai ne ovat katkeilleet varhaislapsuudessa, on

sillä usein suoria seurauksia lapsen käytökseen ja käytös voi näyttäytyä esimerkiksi vetäytyneisyytenä tai estottomuutena. (Golding 2014, 38; Morottaja 2022, 62; Sinkkonen 2015, 157–158.)

Golding (2014, 38) kirjoittaa, että Bowlbyn kiintymyssuhdeteorian mukaan lapset, jotka ovat turvallisesti kiintyneet, osaavat torjua uhkaavat tilanteet ja mennä luottavaisesti ja positiivisin odotuksin kohti tulevaisuutta, luottaen muihin sekä erityisesti itseensä. Lapsilla ja nuorilla, jotka ovat sijoitettuna on taustallaan useimmiten turvattomia kiintymyssuhteita, koska huostaanotto usein johtuu siitä, että vanhemman voimavarat ja jaksaminen eivät riitä huolehtia lapsesta tai nuoresta. Turvattomuuden kokemus jättää jälkiä lapsen ja nuoren muistiin, johtaen siihen, että tunnekokemuksia sekä muistoja joudutaan vääristellä tai unohtaa. Näillä on merkittäviä vaikutuksia lapsen sekä nuoren kognitiivisiin taitoihin kuten oppimiseen. Herkän kiintymyssysteemin myötä lapsi ja nuori on myös kroonisesti ylikuormittunut, vaikka vaaraa ei olekaan, he silti kokevat ja aistivat sen. (Sinkkonen 2015, 158.) Tästä oppimisen näkökulmasta myös Heino (2020, 192) tuo esiin, että aiemmat kokemukset kulkevat oppilaiden mukana oppimisen vaikeuksista ja taustalla olevat epävarmat kiintymyssuhteet korostavat oppilaiden herkkyyttä ristiriitoihin.

Räty (2023, 661) toteaa lastensuojelulain 58§ mukaan siitä, että henkilökunnan on kyettävä kuntouttamaan ja ymmärtämään esimerkiksi kiintymyssuhteissaan vaurioitunutta tai päihdeongelmaista lasta sekä nuorta ja heillä tulee olla laitoksessa työskennellessään riittävä kokemus ja soveltuva koulutus, joka mahdollistaa edellä mainittujen asioiden toteutumisen. Myös Sinkkonen (2018, 175) painottaa, että kiintymyssuhdeteorian tietämyksestä on hyötyä sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa työskennellessä, koska heillä on usein haitallisia kokemuksia ja turvattomuutta taustallaan. Tämän tietämyksen myötä myös ymmärrys siitä lisääntyy, että oireilu ei useinkaan johdu lapsista ja nuorista, vaan siitä, että uusissa olosuhteissa jo valmiiksi toimimattomassa kuten alkoholismiperheessä omaksuttu kiintymysmalli ei vain toimi. Muutos tähän liittyen voi kestää pitkän aikaa, että lapsi ja nuori alkaa uskomaan jonkin paremman olemassaoloon. (Sinkkonen 2018, 175.)

Sekä Siirto-Honkanen ja Ilola (2012) kuvaavat, että yksikin kiintymyskohde mahdollistaa sopivat olosuhteet lapsen ja nuoren näkökulmasta tasapainoiseen kehittymisen, että Timonen-Kallio ja muut (2017) jatkavat tästä näkökulmasta kertomalla, että sijaishuollossa välitön ja läheinen vuorovaikutus lapsen ja nuoren kanssa on edellytyksenä sille, että kiintymyssuhde on mahdollista muo-

dostua omaohjaajan sekä lapsen tai nuoren välille (Siirto-Honkanen & Ilola 2012, 111–112; Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017, 26). Josephin ja muiden (2014, 76) tekemän tutkimuksen mukaan pahoinpideltyjen ja sijaishuoltoon sijoitettujen lasten ja nuorten uusien turvallisten kiintymyssuhteiden muodostamisesta osoittaa, että tutkimuksessa mukana olleista lapsista ja nuorista lähes puolet muodosti sijaishoitajan kanssa turvallisen kiintymyssuhteen. Kaikki nämä vastaajat ilmoittivat myös siitä, että heidän syntymäperheessään oli ollut läsnä yleinen turvattomuus. Tutkimuksen mukaan nuorten kiintymysmallit olivat avoimia ja reagoivat hoitokokemuksiin, vaikka nuoret olivat kokeneet vakavaa pahoinpitelyä. (Joseph, Connor, Briskman, Maughan & Scott 2014, 76.)

Turvattoman kiintymyssuhteen luovat kokemukset ja mallit on mahdollista korjaantua. Tunnetaitojen opettelu, kiintymyssuhteen tiedostus sekä toisen ihmisen kanssa luottamuksen luominen ovat tärkeitä asioita muutoksessa. Lapsuudessa korjaava kokemus voi olla vuorovaikutus turvallisen aikuisen kanssa, joka on välittävää tai aikuisena ihmissuhde, joka on turvallinen ja lempeä. (Morottaja 2022, 64–65.) Vuorovaikutus on oleellinen osa kiintymyssuhteen muodostuksessa. Lapsen ja nuoren itsetunnon, persoonan kehittyminen sekä minäkuva rakentuvat turvallisen kasvuympäristön myötä. Jos kiintymyssuhteissa on ollut haasteita, voi sillä olla vaikutuksia esimerkiksi ihmissuhteiden muodostamiseen ja ymmärrystä tähän liittyen voi lisätä tietoisella ajattelulla esimerkiksi käyttäytymismalleista erilaisissa elämäntilanteissa ja ihmissuhteissa. (Morottaja 2022, 62–63.)

Kehityopsykologiassa kiintymyssuhteet jaetaan neljään erilaiseen kategoriaan. Seuraavaksi tarkastellaan tarkemmin näitä neljää mallia eli turvallinen, välttelevä, ristiriitainen sekä jäsentymätön kiintymyssuhde. Ensimmäisessä mallissa eli turvallisessa kiintymyssuhteessa lapsen tarpeisiin vastataan kuten esimerkiksi itkuun ja lapsi saa ilmaista avoimesti tunteitaan myös ikäviä tunteita sekä lapsi kiinnittyy turvallisesti hoivaavaan aikuiseen. Vaikutuksena myöhemmin on esimerkiksi se, että toisiin ihmisiin luottaminen on vaikeaa. (Morottaja 2022, 63.) Siirto-Honkanen ja Ilola (2012, 112) korostavat, että osa-alueita, joita turvallinen kiintymyssuhde tukee lapsen kehityksen näkökulmasta ovat älyllinen kehitys, tunteiden säätely sekä sosiaaliset taidot. Toisena mallina on välttelevä kiintymyssuhde, johon johtaa lapsen tarpeiden laiminlyöminen sekä tunnekylmä suhde hoitavan aikuisen kanssa. Lapsi alkaa kieltää ja torjua tunteitaan, koska jää niiden kanssa yksin.

Välttelevän kiintymyssuhteen vaikutuksia aikuisuudessa ovat muun muassa vaikeus ilmaista tunteita sekä pitää omia puoliaan. Sinkkonen (2020, 88) lisää, että välttelevän kiintymyssuhteen taustalla voi olla pelkoa fyysisestä pahoinpitelystä ja sen myötä hyvinkin ahdistavat olosuhteet.

Kolmas malli on ristiriitainen kiintymyssuhde, jossa lasta hoitavan aikuisen käytös näyttäytyy impulsiivisena sekä epäjohdonmukaisena. Lapsen olo on turvaton, kun hän ei pysty reagoimaan tai ennakoimaan aikuisen tunnereaktioihin eikä näin ollen pysty ymmärtämään syy-seuraussuhteita. Tämä voi näyttäytyä lapsella tunneherkkyytenä, impulsiivisuutena tai sitten toisaalta avuttomuutena tai passiivisuutena sekä aikuisena esimerkiksi ristiriitatilanteiden karttamisena. (Morottaja 2022, 63–64.) Sinkkonen (2020, 88) on samaa mieltä siitä, että aikuisen tunnereaktiot näyttäytyvät tässä ailahtelevina ja lapsella on vaikeuksia ymmärtää aikuisen käytöksen logiikkaa ja korostaa sitä, että aikuisen käytös on myös lapsen silmissä hyvin arvaamatonta. Neljäntenä eli viimeisenä käsitellään jäsentymätön eli kaoottinen kiintymyssuhde, joka on usein harvinaisin, mutta vaikein. Se on yleinen tilanteissa, joissa lapsen kasvuympäristö on epävakaata, esimerkiksi perheissä, joissa käytetään päihkeitä. Lapsuuden aikaisilla kokemuksilla sekä tuntemuksilla on merkittävä vaikutus persoonaan sekä käsittelemättömät traumat voivat johtaa ahdistuneisuuteen sekä psyykkisiin häiriöihin. Vaikutuksia aikuisena ovat muun muassa hylätyksi tulemisen pelko sekä vaikeus luottaa ihmisiin, joiden myötä takertuminen toiseen ihmiseen on mahdollista. (Morottaja 2022, 63–64.)

3 Omaohjaajatyöskentely

Tässä luvussa tuodaan esiin omaohjaajatyöskentelyyn liittyviä aiheita, kuten tietoa omaohjaajuuden työmenetelmästä painottuen vuorovaikutuksen ja luottamuksen, tunnetyöskentelyn sekä turvallisuuden näkökulmaan sekä omaohjaajan tehtävät. Lapsen ja nuoren näkökulmasta on tärkeää, että sijaishuollossa hänellä on oma työntekijä, joka pitää hänet mielessään ja vastaa hänen asioistaan (Sinkkonen 2018, 177). Sijaishuollossa lapsen ja nuoren omasta työntekijästä voidaan käyttää esimerkiksi nimeä omahoitaja, omaohjaaja tai oma työntekijä. Korhonen (2023, 9) tuo esiin sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvoinnin, kohtelun ja kokemusten mukaan tehdyn tutkimuksen perusteella sen, että lasten ja nuorten kyllä vastaukset hipoivat sataa prosenttia, kun heiltä kyseltiin sijaishuoltoapaikan aikuisista siten, että onko siellä vähintään yksi aikuinen, joka viettää kahdenkeskistä aikaa, välittää, kehuu, kannustaa sekä kysyy mielipidettä lapselta. Vakaat, turvalliset ja pysyvät ihmissuhteet ovat sijoitetun lapsen ja nuoren kannalta erittäin tärkeitä (Räty 2023, 661).

Omaohjaajana toimimisessa on erilaisia puolia, esimerkiksi lapsi tai nuori voi ihailla häntä tai sitten useimmiten omaohjaaja kuulee haukkumista eikä lapsi tai nuori välttämättä suostu puhumaan ohjaajalle mistään eli monenlaisia paineita siis kohdistuu omaohjaajaan. Lapsella ja nuorella on usein taustallaan ikäviä kokemuksia, jotka heijastuvat ihmissuhteisiin. Tämän ilmiön ymmärtäminen on tärkeää niin yksittäiselle työntekijälle kuin koko työryhmällekin, koska lapsi tai nuori voi tuoda esiin aiemmin kertyneitä rasitteita eli vaille jäämisiä, koettuja pettymyksiä sekä mahdollisia laiminlyöntejä näissä uusissa ihmissuhteissa. (Sinkkonen 2018, 177.) Heti sijoituksen alkuvaiheesta lähtien kiinnostuneisuus sijoitetusta lapsesta tai nuoresta sekä heidän taustastaan kuuluu omaohjaajuuteen. On tärkeää antaa lapselle ja nuorelle aikaa ja mahdollisuus tutustua ohjaajaan. Ohjaajan on tärkeää nostaa esiin lapsen ja nuoren vahvuuksia ja onnistumisen hetkiä sekä vastavuoroisella vuoropuhelulla arjen eri hetkissä luodaan yhteyttä lapseen sekä nuoreen. Tutustumisen jälkeen ja suhteen syventyessä työskentelyä kohdennetaan auttavaan, terapeuttiseen sekä vaikuttavaan työhön. Vuorovaikutus omaohjaajan ja lapsen tai nuoren välillä tulisi olla heidän itsetuntoaan vahvistavaa, jossa yhdessä tunnustetaan sekä myös sanoitetaan tunteita. (Hirvonen 2023, 66.)

Sijoitetut lapset ja nuoret eivät halua tulla nähdyksi ja kohdatuksi aiempien asiakirjamerkintöjen tai mahdollisten diagnoosien kautta. Lasten ja nuorten kohtaaminen tulisi tapahtua kiireettömästi tutustuen ja heidän ehdotuksiaan ja kokemuksiaan avoimesti kuunnellen. (Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat... 2020, 241.) Lapselle ja nuorelle on mahdollistettava kohdatuksi ja hyväksytyksi tuleminen omana itsenään. Aikuisen on tärkeää kysyä ja etenkin kuunnella, eikä vähätellä tai olettaa lapsen tai nuoren kertomaa tai heihin liittyviä asioita. Ymmärryksen ja hellyyden osoittaminen lapselle ja nuorelle on kovin tärkeää sekä toimiminen turvallisena aikuisena, jossa luotettavuus korostuu. (Kalliola & Paaso 2021, 155.)

Timonen-Kallio ja muut (2017) ilmaisevat, että työntekijän on tärkeää tarkastella omia arvoja ja toimintatapoja sekä tehdä omien kasvatuskäytännönsä tiedustelua, jotta on niistä tietoinen kasvatessaan lasta. Lastensuojelun arjessa lapsen ja nuoren kanssa opetellaan elämäntaitoja, vahvistetaan toimijuutta, tuetaan vahvuuksia sekä käsitellään elämässä kohtattuja asioita. Omaohjaajasuhde on tietoista, ammatillista sekä julkista kasvatustyötä, johon kuuluu muun muassa tunnesuhteen muodostuminen ja jota säätelee asiakassuunnitelmaan sekä yhteisiin sopimuksiin perustuvat tietoisesti tehdyt päätökset. Omaohjaaja kuuluu työryhmään ja toimii sen jäsenenä,

jonka vuoksi on tärkeää, että myös muut työryhmän jäsenet ovat tietoisia lapseen tai nuoreen liittyvistä asioista hoidon johdonmukaisuuden sekä jatkuvuuden näkökulmasta. Omaohjaajalla on velvollisuus tiedottaa näistä asioista myös muita. Omaohjaajan on tärkeää ymmärtää lapsen ja nuoren käytöksen syitä ja erilaisten lapsen ja nuoren kasvuun sekä kehitykseen liittyvien teorioiden kautta se mahdollistuu. Tämän myötä myös yksilöllisiin tarpeisiin vastaaminen helpottuu ja sijaishuollossa lapsi sekä nuori kokee sen merkityksellisenä. Omaohjaajatyöhön kuuluu joka päivänä tehtävä yksilöllinen työ, mutta myös laatuaika omaohjattavan lapsen tai nuoren kanssa. Yksilöllinen työ sekä laatuajan mahdollistaminen nähdään keskeisenä osana omaohjaajatyötä. Omaohjaajan tulee omata hyvät vuorovaikutustaidot, koska sen myötä lapsen ja nuoren kunnioittava ja aito kohtaaminen voi tapahtua. Empatiakyky ja toisen ihmisen asemaan asettuminen ovat myös tarvittavia taitoja, joita omaohjaajalta vaaditaan. (Timonen-Kallio ym. 2017, 26.)

Ihmissuhdeperusteisuus korostuu omaohjaajatyöskentelyssä ja lastensuojelun laitostyössä se näyttäytyy ammatillisena suhdetyöskentelynä, jossa korostuu hoitosuhde- ja kiintymysnäkökulma. Omaohjaajuuden näkökulmasta sekä turvallisena aikuisena toimimisena työntekijältä on löydettävä ymmärrystä erilaisista ilmiöistä eli traumatisoitumisesta, vuorovaikutussuhteen ilmiöistä, psyykkisistä puolustusmekanismeista ja kiintymyssuhteesta. (Hirvonen 2023, 65.) Sijaishuollon perimmäisenä tavoitteena on lapsen ja nuoren itsenäistyminen sijaishuollon yksikössä asumisen jälkeen, siirtyminen koulutuksesta työelämään sekä integroituminen yhteiskuntaan (Timonen-Kallio ym. 2017, 27).

Groopin (2021, 7–9) artikkelissa nousee esiin se, että sijaishuoltoon sijoittaminen ja huostaanotto olivat tuottaneet osallistujille positiivisen muutoksen ja turvallisuuden tunteen eli sijaishuoltoa kuvattiin pelastavaksi käännekohtaksi. Huostaanoton ja sijaishuollon aikana kannattelevia tekijöitä osallistujien mielestä olivat sijaishuoltopaikan aikuisten tuki ja kannustus koulunkäynnissä. Vastajat kokivat myös, että sijaishuoltopaikassa toimivaan työntekijään kuten omaohjaajaan rakentui merkittävä aikuissuhde ja ihmissuhteiden näkökulmasta koettiin tärkeänä, että edes yksi merkittäväksi koettu suhde aikuiseen syntyi sijaishuollon aikana. Tärkeäksi sijaishuoltoaikana koettiin omien juurien tunteminen sekä mahdollisuus ehetyn elämän tarinan rakentamiseen. (Groop 2021, 7–9.)

Lastensuojelun työntekijällä tulee olla taitoa havainnoida ja tunnistaa lapsen ja nuoren käyttäytymistä ja siihen vaikuttavia tunteita tai tarpeita. Kyky ymmärtää syitä käytöksen taustalla esimerkiksi varhaisen vuorovaikutuksen puuttumisesta tai traumatisoitumisesta on tärkeää, jotta niitä voi huomioida arjen kasvatustyössä. Työntekijällä tulee olla tietoa normaalista lapsuus- ja nuoruusiän kehityksestä, jotta voi huomata mikä liittyy tavalliseen irtaantumis- ja kuohuntavaiheeseen ja mikä taas ei. Lastensuojeluyksikön arki jakautuu erilaisiin tapahtumiin ja rutiineihin, joskus voi tulla yllättäviä tilanteita, joissa työntekijän on toimittava välittömästi ja tässä korostuukin työtehtävien priorisoiminen. Työntekijöillä tulee olla tietoperustaa sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta, jotta heillä on ymmärrystä yhteiskuntaan kiinnittymisen haasteista ja prosesseista sekä tutkimuodoista, joilla tukea itsenäistymisen eri vaiheissa. Sijaishuolto mahdollistaa lapselle ja nuorelle sellaisen elinympäristön, jossa hän oppii sosiaalisia taitoja sekä jossa koulunkäynti ja kiinnittyminen normaaleihin yhteisöihin ja käytäntöihin mahdollistuvat. (Timonen-Kallio ym. 2017, 27.)

3.1 Omaohjaajuus työmenetelmänä

Lastensuojelulaitoksissa on ollut pitkään käytössä omaohjaajatyöskentely, joka on keskeinen sekä vaikuttava työmenetelmä sijaishuoltoa toteuttaessa. Omaohjaajatyöskentely perustuu vuorovaikutukseen. Yhteiskunnan muutokset sekä erilaiset ajankohtaiset ilmiöt vaikuttavat omaohjaajatyöskentelyyn ja niiden vuoksi sitä onkin tarkasteltava jatkuvasti. (Hirvonen 2023, 64.) Omaohjaajamenetelmä perustuu hoito- ja kasvatustyöhön, jossa sijoitetulle lapselle tai nuorelle nimetään työyhteisöstä omaohjaaja, jonka tarkoituksena on tarjota turvallinen, korjaava ja korvaava ihmissuhteiden vuorovaikutussuhde (Timonen-Kallio 2012, 47). Peruselementtinä omaohjaajasuhteessa on se, että se vahvistaa ja luo turvallisuuden tunnetta lapselle ja nuorelle. Omaohjaajasuhteen täytyy olla luottamuksellinen ja sen muodostamisessa voi mennä lapsen ja nuoren kanssa pidemmän aikaa. Yhdessä tekeminen, erilaiset arjessa tehtävät puuhut sekä ilmapiiri, joka on rento mahdollistavat luonnollisia hetkiä aitoon kohtaamiseen ja asioiden työstämiseen yhdessä. Asioiden edistäminen tapahtuu usein pienin askelin ja omaohjaajalta tulee löytyä luovuutta sekä kykyä toimia lapsilähtöisesti. Omaohjaajatyötä voidaan tehdä myös parityönä, jossa työtä voidaan jakaa lapsen ja nuoren tarpeiden tai eri vaiheiden mukaan. (Hirvonen 2023, 67–68.)

Hirvonen (2023) kuvaa, että omaohjaajatyötä jokainen työntekijä tekee omalla persoonallaan, jossa tärkeintä on aitous sekä omana itsenään oleminen. Tämän vuoksi moniulotteinen työ näytetään hieman erilaisena jokaisen lapsen ja nuoren kohdalla ja sen vuoksi siihen on vaikeaa antaa ohjeistusta tai tekotapaa, joka olisi selkeä ja yksiselitteinen jokaiselle työntekijälle. Lähtökohtaisesti kuitenkin rutiininomaiset tavoitteet, tapahtumat sekä tehtävät ovat samoja. Haasteina omaohjaajatyöskentelyssä nähdään sen mallintaminen, laadullinen tasapuolisuus sekä selkeyttäminen. Tietoinen tarkastelu kuuluu omaohjaajatyöhön lapsen ja nuoren ehdoilla etenemisen sekä yksilöllisen huomioimisen näkökulmasta. Omaohjaajatyöskentelyn täytyy olla suunnitelmallista sekä tavoitteellista, koska sen myötä lapsen ja nuoren hyvinvoinnista sekä arjen sujumisesta huolehditaan kokonaisvaltaisesti. Sijaishuoltoyksikössä lapsen sekä nuoren asioiden eteneminen, arjen tasoittaminen sekä kasvatukseen ja hoitoon liittyvien tavoitteiden saavuttaminen ovat oleellisia työn tavoitteita. Turvallisen luottamussuhteen luominen lapsen tai nuoren kanssa on omaohjaajan tärkein tehtävä. (Hirvonen 2023, 65.) Lapsen ja nuoren kauniilla kohtelulla sekä osallisuuden kokemuksella on kauaskantoiset sekä positiiviset vaikutukset lapsen kokemukseen elämästä sekä käsitykseen omasta itsestään (Kalliola & Paaso 2021, 153).

Sijaishuoltoyksiköiden työntekijöiden hyvinvoinnin turvaaminen on tärkeä asia ja tutkimuksen mukaan sillä on merkittävä vaikutus lopullisiin sijoitettujen lasten ja nuorten hoitotuloksiin. Työyhteisön on hoidettava myös itseään, jotta lasten ja nuorten kasvattaminen mahdollistuu. Myönteinen ja sosiaalinen vuorovaikutus työntekijöiden ja lasten sekä nuorten välillä vahvistaa ilmapiiriä sekä myös yhteisöä. Jos sijoitetun lapsen tai nuoren kodin ilmapiiri on aiemmin ollut kovin turvaton, sitoutumaton tai ei-rakastava, sen tarve kertaantuu yksikössä asumisen aikana. Hyvinvoivassa työyhteisössä kasvetaan yhdessä ja opitaan toisilta. Riittävä tuen sekä ammatillisen vastuun tulee johtajan taata kaikille työntekijöille. (Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat... 2020, 247.) Suunnitelmallista, tasavertaista sekä ennakoitavaa omaohjaajatyötä tukee prosessin mukaan eteneminen sekä yhteinen ymmärrys työstä ja sen rakenteista (Hirvonen 2023, 65). Sijaishuollossa työskentelevä työyhteisö mallintaa pysyvyyttä ihmissuhteissa sekä luo turvallisuuden tunnetta sijoitetuille lapsille ja nuorille. Henkilökunnan pysyvyys onkin erinomaisen tärkeä asia sijaishuollossa. Ohjaajan ammattiroolissa korostuu lapsen ja nuoren kasvattaminen vuorovaikutuksen keinoin eli keskusteluosaaminen sekä vuorovaikutuksellisissa ihmissuhteissa toiminen ovat keskeinen osa sitä. (Mts. 68.)

Omaohjaajan on vastattava lapsen ja nuoren erityistarpeisiin sekä häneltä vaaditaan ammatillista osaamista työskennellessään. Sijaishuollossa työskentelevältä tulee löytyä osaamista peruskoulutuksen myötä lapsen ja nuoren kuntoutus-, kasvatus-, hoito- ja ohjaustyöstä. Lisäksi hallussa tulisi olla tärkeät kokonaisuudet eli kokonaiskäsitelmä lastensuojelusta, lääkehoito, lakiosaaminen, dokumentointi sekä sijaishuollon prosessiosaaminen. Omaohjaajalta vaaditaan lasten ja nuorten psyykkisten haasteiden kohtaamista sekä toimimista heidän hankalien elämäntilanteidensa kanssa. Näissä tilanteissa toimiminen vaatii niin taidollista kuin myös tiedollista osaamista. Työnohjaus on tärkeä osa lastensuojelutyötä ja se tukee ammatillisen kehityksen ja kasvun tarkastelua. (Mts. 65.) Sijaishuoltoon sijoitetut lapset ja nuoret ovat usein ohjauksen sekä kasvatuksen tarpeessa ja näin ollen sosiaalipuolen osaaminen painottuu työntekijöiden koulutuksessa. Psykelääkehoidosta vastaaminen on usein yksikössä arkipäivää ja lasten sekä nuorten psyykinen oireilu voi olla joskus työntekijälle hämmentävää. Yhteistyö ja tiedon välittäminen psykiatrian kanssa on sen vuoksi hyvin tärkeää. (Haapasalo-Pesu 2012, 105–106.)

3.1.1 Vuorovaikutus ja luottamus

Lastensuojelulain 58§ mukaan vuorovaikutussuhteet arjessa tulee olla ennakoitavia sekä turvallisia. Arjen rakenteet ja muut turvallisuutta lisäävät asiat tulevat pysyä riittävän samanlaisina ja riittävän kauan, jotta lapsen ja nuoren kuntoutuminen voi tapahtua laitoksessa ammatillisesti pätevän inhimillisen aikuisen kanssa luottamuksellisessa ja hyvässä vuorovaikutuksessa. (Räty 2023, 661). Lastensuojelun laatusuosituksessa (2019, 15) nostetaan esiin, että hyvässä kohtaamisessa korostuu inhimillisuus, empatia sekä arvostus toista kohtaan ja toisen kunnioittaminen sisältyy hyvään vuorovaikutukseen. Päätökset tai ratkaisut, joista ei olla asiakkaan kanssa samaa mieltä korostuvat lastensuojelutyötä tehdessä. Lastensuojelun toimintaympäristöön liittyy erityispiirteitä, jotka työntekijöiden on otettava huomioon vuorovaikutustyössään. (Lastensuojelun laatusuositus 2019, 15.)

Työntekijällä tulee olla auttamistyötä tehdessään vuorovaikutussuhde henkilön kanssa, jonka kanssa työtä tehdään. Vuorovaikutustyön onnistumisen taustalla on tasavertainen, aitoon kohtamiseen pyrkivä sekä luottamuksellinen vuorovaikutussuhde. Välillä vuorovaikutussuhdetta, joka on vastavuoroinen ja avoin voi olla vaikeaa muodostaa ja siihen tarvitaankin aitoa kohtaamista, aikaa, yhteistä tahtotilaa sekä luottamusta. (Koivisto 2023, 26–27.)

Aikuisten, jotka kulkevat lasten ja nuorten rinnalla lastensuojelussa on tärkeää osata monenlaisia kommunikointitapoja. Usein sijoitetut lapset ja nuoret ovat varttuneet vaikeissa ja haavoittavissa olosuhteissa ja näiden kokemusten myötä ajatuksia tai tunteita on vaikeaa sanoittaa. Tukahdutettujen ja kätkössä olevien tunteiden sekä kokemusten kohtaaminen ja käsittely on työntekijälle usein vaativa tehtävä. Lasten sekä nuorten vääristyneet mielikuvat sekä oletukset itsestään haittaavat itsetunnon ja identiteetin kehittymistä myönteiseksi ja terveeksi. Työntekijän tehtävänä korostuukin käyttämättömien voimavarojen etsimiseen innostaminen, itsessään olevan hyvän tunnistamisen auttaminen sekä kannustaminen erilaisten keinojen hakemiseen tunteiden ilmaisemisessa. Lapset ja nuoret tarvitsevat kuulluksi tulemistä ja tukea aikuisilta, jotta he voisivat käydä läpi omaa elämäntarinaansa. (Känkänen 2012, 31.)

3.1.2 Tunnetyöskentely

Tunteet ovat vuorovaikutuksen välineitä suhdeperustaisessa työskentelyssä. Omaohjaajatyöhön kuuluu olennaisena osana lapsen ja nuoren tunteiden kanssa työskentely, joka näyttäytyy työskentellessä jokaisessa vuorossa. Tunnetyöskentelyyn omaohjaajatyössä kuuluu tunteiden tunnistaminen, niiden vastaanottaminen sekä käsittely yhdessä lapsen sekä nuoren kanssa. Työntekijän on tärkeää opettaa lasta ja nuorta tunnesäätelytaidoissa ja selviytymistä niiden kanssa. Työntekijän rooli on ottaa vastaan kaikkia erilaisia tunteita, myös niitä haastavia ja raskaita kuin myös myönteisiäkin tunteita. Tunneilmapiiriin vaikuttaa hyvin paljon omaohjaajan positiivinen asenne, leikkisyys, empaattisuus sekä heittäytyminen erilaisiin tilanteisiin. Ilmapiiri, joka on turvallinen ja empaattinen edesauttaa lapsen ja nuoren kasvamista eheäksi, myötätuntoiseksi ja toimivaksi aikuiseksi. Omaohjaajalla on tärkeää olla riittävästi ammatillista itsetuntemusta sekä ymmärrystä itsestään. Omaohjaajan tulee tiedostaa ja tunnistaa omat tunnereaktionsa sekä sanoittaa niitä. Omia tunteita voi näyttää siten, ettei ammatillisuuden rajat rikkoudu eli toisin sanoen on ammattitaitoa pyhähtyä miettimään itsessään heränneitä reaktioita. (Hirvonen 2023, 66–67.)

Tutkimuksessa liittyen hoidossa olevien nuorten tunnetaitojen tukemiseen sijaishoitajien näkökulmista Hiller, Halligan, Meiser-Stedman, Elliott ja Rutter-Eley (2020) nostavat esiin, että lapsella tai nuorella voi olla vaikeuksia kehittää luottamuksellinen suhde sijaishoitajan kanssa. Varsinkin sijoituksen alussa, sijoitetulla lapsella tai nuorella voi olla taustallaan vaikeita kokemuksia esimerkiksi ihmissuhteiden luomisessa aikuisten kanssa ja sijaishoitaja on yleensä vielä vieras nuorelle, joten

luottamuksen luominen voi viedä pidemmän aikaa. Sijaishoitajan pitämällä johdonmukaisilla rajoilla, kärsivällisyydellä sekä laatuajan viettämisellä yhdessä lasten ja nuoren kanssa on myönteisiä vaikutuksia luottamuksen syntymisessä. (Hiller ym. 2020, 1–2.)

3.1.3 Turvallisuuden tunne

Omaohjaajan tärkeä tehtävä on huolehtia ja luoda lapselle sekä nuorelle turvallinen ympäristö, arki sekä kokemus siitä, että on turvassa (Lastensuojelun laatusuositus 2019, 64). Sijaishuoltoon sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla on usein kokemuksia turvallisuuden tunteen järkkymisestä. Jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla yksi luotettava ja turvallinen aikuinen, joka tukee lasta. Pienistä palaista eli hetkistä ja kohtaamisista rakentuu luotettavuuden sekä turvallisuuden tunne, kuten esimerkiksi yhdessä autossa istumisesta tai koulupäivästä kyselystä On tärkeää kohdata lapsi ja nuori kiireettömästi ja kuulla mitä heillä on kerrottavanaan. (Nikkanen 2012, 16.) Kalliola ja Paaso (2021, 150) kertovat, että turvallisuuden kokemus on tärkeää sijoitetulle lapselle ja nuorelle. Lastensuojelun sijaishuollon lapset ja nuoret kuvaavat turvallisuutta tunteena sekä tietona siitä, ettei ole vaarallista. Tässä korostuukin aikuisten rooli olla lähellä ja saatavilla sekä toimia turvallisuuden tuojana, jos lasta tai nuorta pelottaa. Myös ymmärryksen osoittaminen lapsen ja nuoren avuntarpeisiin ja ajatuksiin liittyen on tärkeää. Lasten ja nuorten mukaan aikuiset huolehtivat ja välittävät silloin kun he asettavat rajat ja säännöt lapsille sekä nuorille, joiden mukaan toimia. (Kalliola & Paaso 2021, 150.)

Lapsen ja nuoren näkökulmasta omahoitajuudessa on tärkeää se, että heillä on joku, jolle voi puhua avoimesti kokemuksistaan. Tähän avoimuuden näkökulmaan vaikuttaa kuitenkin eri tekijät, esimerkiksi turvallisuuden kokemus. Lapsen ja nuoren emotionaalisen hyvinvoinnin tukemisen näkökulmasta on tärkeää, jotta lapsi ja nuori saa halutessaan kertoa kokemuksistaan ja usein se tapahtuu esimerkiksi automatkoilla sijaishoitajan kanssa. Aikuisella on oltava nopeaa reagointikykyä ympäristöstä riippumatta. (Hiller ym. 2020 5.) Usein sijaishoitaja voi olla ensimmäinen henkilö, jolle lapsi tai nuori paljastaa jotain aiemmista kokemuksistaan, joten se vaatii sijaishoitajalta varhaisen tuen tunnistamista sekä riittävää ja asianmukaista koulutusta. Varhaiset kokemukset saattavat näyttäytyä lasten ja nuoren käytöksessä ei-sopivana toimintana, mikä voi kuormittaa ja haastaa sijaishoitajaa, vaikka hänen olisi tärkeää pysyä herkkänä ja empaattisena lasta ja nuorta kohtaan. Tutkimuksessa nousi myös esiin se, että on mahdollistettava lasten ja nuorten keskustelu

aiemmista kokemuksista, mutta tärkeänä pidettiin lisäksi myös ammatillista tukea tässä prosessissa. (Hiller ym. 2020, 8.)

3.2 Omaohjaajan tehtävät ja vastuut

Niin Hirvonen (2023) kuin Lastensuojelun laatusuositus (2019) tuovat esiin sen, että omaohjaajan tehtäviin kuuluu sovitusti ja säännöllisesti yhteydenpito huoltajien kanssa, jolloin kerrotaan lapsen ja nuoren kuulumisista sekä yleisesti arjesta sekä tehdään yhteistyötä perheen kanssa. Ohjaaja tekee myös yhteistyötä eri sidosryhmien kanssa kuten lähiverkoston, koulun, sosiaalityöntekijän sekä mahdollisen hoitotahon kanssa. Omaohjaaja on mukana erilaisissa lapsen ja nuoren asioita koskevissa palavereissa, kuten hoitoneuvotteluissa sekä verkosto- ja asiakassuunnitelmapalaverissa. Kaikilla ohjaajilla on vastuullaan huolehtia sijoitetun lapsen ja nuoren huolenpidosta, perushoidosta ja kasvatuksesta eli huomioida muun muassa riittävä unen määrä sekä ravinto, koulunkäynti, terveydenhoito ja liikunta. (Hirvonen 2023, 69; Lastensuojelun laatusuositus 2019, 65, 69.)

Sekä Lastensuojelun laatusuositus (2019) että Hirvonen (2023) tuovat esiin myös sen, että omaohjaaja etsii yhdessä lapsen ja nuoren kanssa mahdollista harrastusta, kannustaa lasta ja nuorta harrastuksen aloittamisessa ja tukee pitkäjänteisyyttä harrastuksen suhteen. Omaohjaaja pitää tiiviisti yhteyttä lapsen ja nuoren kouluun, tukee koulunkäyntiä sekä arvioi lapsen ja nuoren haasteita ja yksilöllisiä tarpeita liittyen koulunkäyntiin. Tehtäviin kuuluu myös tukea lapsen ja nuoren yhteisöllisyyttä eli lapsen ja nuoren rohkaisu ilmaisemaan itseään erilaisissa ryhmätilanteissa on tärkeää, kuten retkillä tai yhteisöpalaverissa. Yhteisössä koko ryhmän kanssa harjoitellaan myös toisten huomioon ottamista, sosiaalisia taitoja sekä ryhmässä toimimista. Yhteisöön osallistuminen tukee myös lapsen ja nuoren osallisuuden kokemusta. Omaohjaaja huomioi, että turvalliset rajat toteutuvat lapsen ja nuoren kasvatuksessa. Omaohjaaja tukee myös lapsen ja nuoren elämän taitojen sekä vastuun ottamisen opetteluä ikätasoisesti. (Hirvonen 2023, 69; Lastensuojelun laatusuositus 2019, 64, 66–68.)

Timonen-Kallio ja muut (2017, 26) tuovat esiin, että ensisijaisena tehtävänä on muodostaa lapsen ja nuoren kanssa korjaava sekä turvallinen kiintymyssuhde, joka edesauttaa myönteisten muutoksien tapahtumista. Lasten ja nuorten psyykkisten häiriöiden lääkehoito ja havainnointi kuuluu sijaishuollon työntekijöiden tehtäväksi, jonka tukena ja konsultaatioapuna toimii psykiatrian poliklinikka (Timonen-Kallio 2012, 36). Ohjaajan tehtäviin kuuluu säännöllisesti lapsen ja nuoren asioista

dokumentointi, raportointi sekä asianmukainen asiakastietojen käsittely (Lastensuojelun laatusuositus 2019, 73). Omaohjaajan on tärkeää muistaa lapsen ja nuoren merkkipäivät kuten syntymäpäivä sekä myös heidän menonsa ja järjestää lapsen ja nuoren toiveen mukaista laatu-aikaa yhdessä eri toimintoja tehden (Timonen-Kallio ym. 2017, 29). Omaohjaajalla on oltava tietoa lapsen tai nuoren aiemmista elämäntapahtumista sekä kokemuksista, jotta hän voi auttaa lasta löytämään yksilölliset tarpeensa selviytymiseen ja tarkoituksena on työskennellä tiiviisti lapsen ja nuoren kanssa (Barkman 2012, 34).

Sijaishoitajien tehtäviin lukeutuu päivittäisen tuen tarjoaminen ja lasten ja nuorten ensisijaisena tuen lähteenä toimiminen. Sijaishoitajilla tulee olla tietoa ja kokemusta lasten ja nuorten tunne- ja käyttäytymishaasteista, jotka heijastuvat usein mielenterveyden haasteista sekä haitallisista varhaisista kokemuksista. Sijaishoitaja voi toimia keskeisenä lapsen ja nuoren puolestapuhujana tukimuotoja etsittäessä esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa tai koulussa. (Hiller ym. 2020, 8.) Timonen-Kallio ja muut (2017) ja Lastensuojelun laatusuositus (2019) lisäävät, että ohjaaja ajaa lapsen ja nuoren asioita palaverissa ja tukee päätöksentekotilanteissa heidän mielipiteensä ilmaisua sekä osallisuutta. (Timonen-Kallio ym. 2017, 28; Lastensuojelun laatusuositus 2019, 67.)

Myös lapsen tai nuoren henkisen hyvinvoinnin tukeminen nähdään tärkeänä osana sijaishoitajan työtä (Hiller ym. 2020, 1). Omaohjaajan tehtäviin kuuluu yhteydenpito lapsen ja nuoren verkostoihin, kuten sosiaalityöntekijään. Hiller ja muut (2020, 6) tuovat tutkimuksessaan esiin sen, että sosiaalityöntekijä on keskeinen tuki niin lapselle ja nuorelle, mutta myös sijaishoitajalle. Ohjaajille kuuluu sijaishuollossa lasten ja nuorten kanssa yhteisen arjen eläminen sekä arkinen huolenpito eli arkinen ja konkreettinen toiminta. Sijaishuoltoyksikkö on lasten koti, jossa ammatilliset vanhemmat eli omaohjaajat toimivat ja huolehtivat lapsista ja nuorista. (Timonen-Kallio 2012, 46.) Laitoshuollon kasvatustyössä kannustetaan ja välitetään, mutta myös suojellaan ja rajoitetaan lasta sekä nuorta (Ihalainen & Kettunen 2017, 117).

4 Kehittämistyön toteutus

Kehittämistyö toteutettiin tutkimuksellisena kehittämistoimintana. Kehittämistyöni kohdistui kahden sijaishuoltoyksikön omaohjaajatyöskentelyn kehittämiseen. Koska kyse on sijaishuollon oma-

ohjaajatyöskentelyn kehittämisestä työelämässä, niin tutkimuksellinen kehittämistoiminta sopi siihen erityisen hyvin ja tällä menetelmällä myös tavoitteet olivat ratkaistavissa. Kehittämistyypeistä tässä opinnäytetyössä käytettiin toiminnallista opinnäytetyötä. Yksi tutkimuksellisen kehittämisen tapa on toiminnallinen opinnäytetyö, jossa kehittämisen tavoitteena on ammatillinen tuotos, jolla palvellaan toimintaympäristön arjen käytäntöjä sekä kohderyhmää kuten työntekijöitä (Kostamo, Airaksinen & Vilkkä 2022, 11). Ammatillinen tuotos on tässä kehittämistyössä käsikirja omaohjaajuuden tueksi. Opinnäytetyössä päädyttiin käyttämään lapsi ja nuori käsitteitä yhdessä, koska niitä käytetään usein molempia, kun kuvataan lastensuojelun sijaishuollon asiakkaita. Lastensuojelulaissa määritetään alle 18-vuotias lapseksi, mutta taas nuorisolaissa nuoreksi alle 29-vuotias (L 417/2007, 6§; L 1285/2016, 3§). Toimeksiantajana olevassa yksikössä puhutaan pääosin arjessa nuorista ja omaohjaajatyöskentelyn tiedoissa sekä taidoissa näyttäytyy vahvasti myös elämäkäärirajattelu ja esimerkiksi nuoruusiän haasteet, jonka mukaan nuori on käsitteenä lasta käytetympi arjen työssä.

Toiminnallisessa opinnäytetyössä eri näkökulmien ja tiedon jakaminen sekä ymmärtäminen ovat keskeinen osa prosessia. Juuri tämän vuoksi toiminnallinen opinnäytetyö voi edetä välillä ennakoimattomasti tai tilannekohtaisesti, koska yhdessä kehittäminen voi synnyttää näkökulmia, kysymyksiä tai vaihtoehtoja. (Mts. 20.) Kehittämisen toimintaympäristössä muodostuu kaiken aikaa uusia kokemuksia erityisesti kehittämiskohteen jäsenille sekä myös kehittäjälle itselleen. Lopullista tuotosta jalostetaan hiljalleen yhteisesti jaetusta tiedosta (Mts. 22.) Kehittämisellä tavoitellaan jotakin tehokkaampaa ja parempaa kuin muut aikaisemmat toimintatavat eli kehittämisellä tähdätään muutokseen. Kehittämisessä keskeinen elementti on tavoitteellisuus ja lähtökohtana siinä voi olla näky jostain uudesta tai nykyisen toiminnan ongelmat. Keskeisiä toimijoita kehittämisessä voivat olla erilaiset yritykset ja työyhteisöt. (Toikko & Rantanen 2009, 16.) Tässä kehittämistyössä taustalla olivat haasteet omaohjaajatyöskentelyn toteuttamisessa, mutta myös toive paremmin toimivasta mallista.

Ennakkoon oli määritetty seuraavat teemat kehittämispäivän työpajatyöskentelyyn: tärkeät, säilytettävät sekä positiiviset asiat omaohjaajuudessa, omaohjaajuuden kehittäminen, omaohjaajahetket sekä menetelmätyöskentely ja yhteistyö- ja luottamussuhteen rakentaminen sijoitetun nuoren kanssa, mutta analyysin myötä nostettiin esiin seuraavat teemat: edellytykset onnistuneeseen

omaohjaajatyöskentelyyn, omaohjaajahetkien suunnittelu ja sisältö, omaohjaajatyöskentelyn kehittämisen kohdat sekä omaohjaajuuden haavoittuvuus. Eli analyysin myötä aineistosta nousi osittain uudenlaisia ja eri näkökulmasta olevia teemoja, jotka liittyvät oleellisesti omaohjaajatyöskentelyn toteuttamiseen ja kehittämiseen.

4.1 Tiedonhaku

Tietoperusta opinnäytetyössä muodostettiin lastensuojelun, sijaishuollon sekä omaohjaajatyöskentelyn ympärille. Käsitteet tietoperustaan muodostuivat selkeästi kehittämistyön aiheen ja kontekstin myötä. Tietoperusta rajattiinkin käsittämään aiheen kannalta oleellisimmat käsitteet. Tiedonhaussa pyrittiin systemaattisuuteen. Hakusanoja olivat muun muassa omaohjaaja, lastensuojelu, sijaishuolto, osallisuus, sijaishuollon työmenetelmät, omaohjaajatyö, sijaishuollon ohjaaja, kiintymyssuhde, kiintymyssuhdeteoria, lapsi, nuori ja näiden edellä mainittujen yhdistelmiä. Englanninkielisiä hakusanoja olivat muun muassa foster care, child welfare, child welfare unit ja attachment theory. Hakusanojen muodostuksessa käytettiin osaksi apuna myös Finto palvelua.

Tietoperustassa käytetyt lähteet sijoituivat vuosille 2010–2023, pääosin lähteet painottuivat kuitenkin vuodesta 2020 ylöspäin ja tarkoituksena olikin käyttää mahdollisimman tuoreita lähdeaineistoja koostaessa teoriaosuutta, jotta tieto olisi mahdollisimman ajankohtaista. Tietokantoina tiedonhaussa käytettiin Finna.fi:tä, Journal.fi:tä, Eepos.fi:tä sekä ProQuestia. Lisäksi julkaisujen lähdeluetteloista tehtiin hakua manuaalisesti ja sillä täydennettiin tietokantahakuja. Opinnäytetyössä on käytetty monipuolisesti erilaisia lähteitä kuten ammatilliseen, tieteelliseen sekä viralliseen tietoon liittyviä lähteitä painettuina ja sähköisinä kirja- ja nettilähteinä.

4.2 Tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Kehittämistyön tarkoituksena oli selkiyttää sijaishuollon työntekijän eli omaohjaajan työskentelyä sijoitetun lapsen tai nuoren kanssa sekä luoda siihen tueksi käsikirja omaohjaajuuden käytäntöihin liittyen. Toimeksiantaja halusi kahteen lastensuojeluyksikköön käsikirjan, joka tukee sitä, että omaohjaajuutta toteuttaessa toimittaisiin samalla tavalla sekä sen myötä omaohjaajuus olisi tasavertaista kaikkia kohtaan. Kehittämistyöstä ja sen myötä tehdystä tuotoksesta on hyötyä esimerkiksi siten, että se helpottaa työn tekoa luomalla siihen rungon, sen myötä tiedetään mistä lähdetään

liikkeelle ja se tekee työstä myös tavoitteellista. Omaohjaajatyöskentelyn kehittämisen ja käsikirjan avulla pystytään jatkossa myös arvioida ja mitata tavoitteellisuutta, mihin on päästy ja mitä hyötyjä on saatu. Käsikirjan myötä on helpompaa osoittaa työntekijälle mitä on olla omaohjaaja ja mitä kaikkea siihen kuuluu. Uudelle työntekijälle käsikirja toimii tietynlaisena perehdytysmateriaalina omaohjaajatyöskentelyyn. Tällaista kehittämistyötä tai käsikirjaa ei ole näissä yksiköissä aiemmin tehty, koska on ollut tietynlaisena oletuksena se, että omaohjaajuus kuuluu työnkuvaan ja että kaikki tietävät mitä omaohjaajuus pitää sisällään. Käsite on kuitenkin laaja eikä sitä ole avattu tai eritelty kunnolla. Sen kehittäminen on ollut kuitenkin tarkoituksena pidemmän aikaa.

Käsikirjassa on työn tueksi teoreettisia, lainsäädännöllisiä ja yksikkökohtaiseen omaohjaajatyöskentelyyn liittyviä lähtökohtia sekä lisäksi materiaalia, menetelmiä ja työvälineitä. Käsikirjassa on myös työntekijöiden ajatuksia ja kokemuksia. Käsikirjasta on hyötyä pidemmän aikaa, koska siitä syntyy konkreettinen tuotos, johon voi aina palata uuden sijoituksen alkaessa. Tarkoituksena oli myös yhtenäistää omaohjaajatyöskentelyn toimintatapaa sekä sen toteuttamista kahdessa lastensuojeluyksikössä, jotka kuuluvat saman organisaatioon alle. Kehittämistyön tavoitteena oli jäsentää työntekijöiden käsityksiä jo toimivista sekä kehitettävistä asioista ja luoda yhtenäisempi ymmärrys omaohjaajatyöskentelystä. Kehittämistyön myötä toivotaan, että työskentely jäsenyisi paremmin ja selkiytyisi toimivammaksi prosessiksi ja työtavaksi. Tämä auttaa ja tukee jatkossa sekä työntekijöitä että nuoria. Kehittämistyöllä haettiin vastausta seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Millaisia näkemyksiä työntekijät liittävät onnistuneeseen omaohjaajatyöskentelyyn?
2. Millaisia kehittämisen kohtia omaohjaajatyöskentelyssä on?
3. Mitä on tärkeää huomioida toteuttaessa omaohjaajatyöskentelyä?

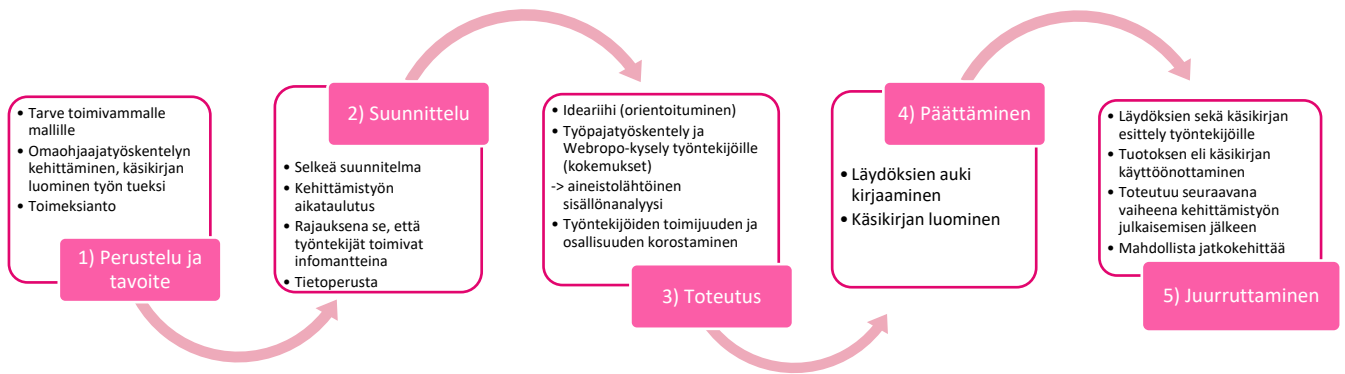
4.3 Kehittämisprosessin kuvaus

Kuviossa 1 on kuvattuna omaohjaajatyöskentelyn koko kehittämisprosessin pääpiirteet, johon kuuluu tietyt sisällytyt tehtävät ja vaiheet, jotka on mukailtu kehittämisprosessin vaiheiden sekä lineaarisen mallin mukaisesti. Tämä kehittämistyö perustuu lineaariseen malliin. Lineaarinen malli on yksinkertainen tapa hahmottaa tehtäväkokonaisuuksien suhde, joka perustuu määritettyyn ongelmaan (Toikko & Rantanen 2009, 64, 66). Kehittämistyö ja sen tavoitteen perustelut tulee olla hyvin mietittynä ja myös se, että mistä lähtökohdista sitä lähdetään tekemään. Tässä kehittämistyössä epäkohdat oli huomattu siellä itse arjessa ja työtä tehdessä, ja sen myötä oli herännyt toive

toimivammasta mallista omaohjaajatyön toteuttamiseen. Tämän myötä selkiytyi selkeä tarve kehittämistyölle, jota toimeksiantona alettiin toteuttamaan. Alkuun käytiin keskustelua esihenkilön kanssa, että mitä kehittämistyöltä toivotaan ja sovittiin mitä kehittämistyöllä lähdetään tavoittelemaan eli konkreettista tukea käsikirjan myötä omaohjaajille sekä selkeää toimivaa ja yhteistä toimintamallia. Kehittämistoiminnassa ongelma toimii usein sytykkeenä ihmisten toimimiseen kehittämisen näkökulmasta (Toikko & Rantanen 2009, 57).

Suunnitteluvaiheessa suunniteltiin kehittämisprosessin sisältö ja sen aikataulu, tarkennettiin ja rajattiin aihetta, auki kirjattiin kehittämistyön eri vaiheet sekä alettiin perehtyä aiheeseen liittyvään teorian tietoon. Toteutusvaiheessa toteutettiin aineistonkeruu työntekijöille etukäteen suunnitellujen menetelmien avulla ja tässä kehittämistyössä menetelminä olivat ideariihi, työpajatyöskentely ja Webropol-kysely. Aineistosta poimittiin aineistolähtöisen sisällönanalyysin myötä tutkimustehävään liittyvät ala-, ylä- ja pääteemat. Toikko ja Rantanen (2009, 65) tuovat esiin, että projekti saattaa toteutusvaiheen aikana hieman ”elää”, joten muutokset suunnitelmassa ovat mahdollisia ja että toteutusvaiheessa valmistetaan ennalta suunniteltu malli tai tuote. Tässä kehittämisprosessissa joihinkin aikatauluihin tuli hieman muutoksia, mutta ei kuitenkaan mitään merkittäviä muutoksia.

Kehittämistyön päättymisvaiheessa aineisto oli hankittuna ja keskeiset löydökset kirjattiin auki sekä käsikirja valmistettiin. Juurruttaminen on tulosten levittämistä, joka ei useinkaan sisälly kehittämisprosessiin vaan vaatii erillisen prosessin sen toteuttamiseen (Toikko & Rantanen 2009, 62). Juurruttamisvaiheessa eli kehittämistyön julkaisun jälkeen tuotos eli käsikirja sekä keskeiset löydökset esitellään työntekijöille ja käsikirja otetaan käyttöön molemmissa lastensuojeluyksiköissä. Ajatellaan, että käsikirjan käyttöönotto ja hyödyntäminen vievät pidemmän aikaa, joten siihen on varattava riittävästi aikaa, jotta siitä saadaan toimiva käytäntö arkeen.

Kuvio 1. Omaohjaajatyöskentelyn kehittämisprosessi

4.4 Aineistonkeruu

Aineisto kerättiin kahden lastensuojeluyksikön työntekijöiltä käyttäen laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 98) tuovat esiin, että laadullisessa tutkimuksessa pyritään muun muassa tapahtuman tai ilmiön kuvaamiseen tai tietyn toiminnan ymmärtämiseen. Laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää se, että aineistoa kerättäviltä henkilöiltä löytyy tietoa tai kokemusta mahdollisimman paljon tutkittavasta ilmiöstä, joten tiedonantajien valitseminen tulee olla harkittua. Laadullisen aineiston koko on yleensä hyvin vähäinen ja pieni. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 98.) Juuti ja Puusa (2020, 9) lisäävät, että tarkoituksena on nimenomaan ymmärtää tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden näkökulmasta tutkimuksessa tarkasteltavaa ilmiötä eli olla kiinnostunut näiden henkilöiden ajatuksista, tunteista sekä kokemuksista tutkimuksen kohteena olevaan asiaan liittyen.

Toikon ja Rantasen (2009, 119) mukaan monen kategorian asetelma tarkoittaa sitä, että tiedonkeruu tapahtuu ryhmältä eli tässä tapauksessa kehittämistyön kohderyhmänä oli siis lastensuojeluyksiköiden omaohjaajat, johon kehittämistyö kohdistui. Kehittämistoiminta edellyttää vuorovaikutusta sekä ihmisten aktiivista osallistumista eli se on ennen kaikkea sosiaalinen prosessi (Toikko & Rantanen 2009, 89). Työpajatyöskentelyssä sosiaalisuuden näkökulma korostui erityisesti, koska menetelmänä työpajatyöskentely vaatii vuorovaikutusta ja ajatuksien ilmoille tuomista ryhmissä. Työpajatyöskentelyyn osallistui kymmenen työntekijää ja Webropol-kyselyyn vastauksia tuli yh-

deksän kokonaishenkilöstömäärästä eli viidestätoista työntekijästä (taulukko 1). Kaikkien oleellisten ääni tuli esiin ja työpajatyöskentelyssä oli mukana eri sosiaali- ja terveysalan edustajia eri näkökulmia esiin nostamassa, kuten esimerkiksi lähihoitaja, sosionomi ja sairaanhoitaja.

Taulukko 1. Osallistujamäärä aineistonkeruussa

Aineistonkeruu	Osallistujamäärä	Osuus koko henkilöstöstä (%)
Työpajatyöskentely	10	60.6 %
Webropol-kysely	9	60 %

Aineistonkeruu toteutui työntekijöiden kehittämispäivässä. Kehittämispäivä oli alkuun suunniteltu pidettäväksi heti elokuun 2023 alussa, mutta suurin osa työntekijöistä oli silloin vielä lomalla, joten kehittämispäivä siirtyi tästä syystä syyskuun 2023 alkupuolelle, jotta mahdollisimman moni pääsi osallistumaan siihen. Aineistonkeruu toteutui työntekijöille järjestettynä ideariihenä, työpajatyöskentelynä sekä lisäksi täydentävänä Webropol-kyselynä, koska nämä nähtiin sopivina ja osallistavina menetelminä ja etenkin työpajatyöskentely sosiaalisena menetelmänä. Kysely, erilaisista dokumenteista koottu tieto sekä havainnointi ovat yleisempiä aineistonkeruumenetelmiä laadullisessa tutkimuksessa, joita voidaan käyttää eri tavoin yhdisteltynä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 83).

Kehittämispäivän alkuun kerrottiin osallistujille opinnäytetyön tekijän omasta taustasta, opinnäytetyön pääpiirteistä eli sen tarkoituksesta, tavoitteesta ja lopputuotoksesta. Päivän alkuun toteutettiin ideariihi, jonka tarkoituksena oli orientoida sekä motivoida työntekijöitä aiheeseen sekä herätellä ajatuksia. Ideariihen kysymyksenä oli ”Miten kehittäisit tämän hetken omaohjaajatyöskentelyä?” Ideariihi on toiminnallinen ideointitapa, jossa tarkoituksena on saada osallistujilta useampia ideoita ennalta määritellyyn kysymykseen ja ideoiden keksimiseen on tietty määritelty aikataulu (Ideariihi, n.d). Työntekijät lähtivät aika nopeasti kirjoittamaan kehittämisideoita post-it lapuille, johon oli aikaa varattuna 10 minuuttia.

Ideariihen jälkeen siirryttiin työpajatyöskentelyyn. Työpajatyöskentelyssä työntekijät jaettiin jo ennakoon pienempiin ryhmiin ja ryhminä he kiersivät ennalta määriteltyjen omaohjaajuuteen liittyvien teemojen (Liite 1) ja apukysymysten äärellä kirjoittamassa yhdessä pohtimaansa sekä ajatuksiaan. Työpajatyöskentelyn myötä saatiin monipuolista kirjallista ainestoa kasaan. Ryhmäjakoihin jouduttiin vielä päivän alkuun tekemään hieman muutoksia, koska kaksi työntekijää oli sairastunut, osan työntekijöistä tiedettiin ennakoon olevan poissa. Lopulta työpajatyöskentelyssä oli kaksi paria ja kaksi kolmen hengen ryhmää. Työpajaan valitaan ennalta tietty teema tai teemat, joiden ympärillä työskennellään ryhmänä. Tavoitteellisuus ja suunnitelmallisuus korostuvat työpajatyöskentelyssä ja siinä tavoitteena voivat olla ideoiden luominen tai tiedon kokoaminen. Osallistujilla tulee olla selkeästi tiedossa, mikä tarkoitus työpajatyöskentelyllä on, sen tavoitteet sekä se, mihin tuotosten ja keskusteluiden antia hyödynnetään. (Vilka 2021a, 90.)

Työpajatyöskentelyä voidaan ajatella ryhmäkeskustelumethodina, jossa joukko kutsuttuja vapaaehtoisia keskustelevat vapaamuotoisesti, mutta myös tietyistä aiheista tarkemmin. Työpajatyöskentelyssä ryhmissä ei kuitenkaan ole vetäjää, vaan kaikki ovat tasavertaisia ryhmän jäseniä. Ryhmässä keskustelu perustuu vuorovaikutukseen osallistujien välillä, mikä voi luoda haasteita siten, että muiden kommentit tai läsnäolo voivat vaikuttaa siihen, miten ja mitä ryhmässä keskustellaan. (Valtonen & Viitanen 2020, 118–119.) Työyhteisöt molemmissa yksiköissä ovat moniammatillisia ja näkemyksetkin olivat monipuolisia sekä halukkuutta myös kehittämiseen löytyi. Työntekijät tunnistivat selkeästi kehittämisen kohteen eli omaohjaajatyöskentelyn kehittämisen oleellisena ja tärkeänä aiheena. Kehittämispäivän päätteeksi työntekijät antoivat palautetta työpajatyöskentelyyn liittyen, että aihe oli hyvä, tärkein ja tarpeellinen. Työpajatyöskentelyn toteutus nähtiin hyvänä juuri näin, ainoastaan aikataulutuksesta nousi esiin se, että ensimmäisen teeman jälkeen vähempi aika olisi riittänyt läpikäymään teemoja, kun asioita oli jo paperilla edellisen ryhmän kirjoittamana.

Työpajatyöskentelyn lisäksi toteutettiin täydentävän Webropol-kysely työntekijöille. Tämän kyselyn tarkoituksena oli saada kaikkien työntekijöiden ääni kuuluviin sekä mahdollisesti vielä eri näkökulmia aiheesta esiin. Kysely toteutettiin siten, että työntekijä sai vastata siihen ilman henkilötietoja. Kysely lähetettiin kehittämispäivän päätteeksi ja vastausaikaa siihen oli kaksi viikkoa. Vilka (2021a, 68) kirjoittaa, että kyselyn voi järjestää esimerkiksi puhelimitse, verkkokyselynä tai postitse. Samojen asioiden kysyminen, samassa järjestyksessä vakioiduilla kysymyksillä on tavoitteena

kyselyssä. (Vilka 2021a, 68.) Kyselyllä on tarkoituksena saada tietää se, että miksi ihminen toimii niin kuin toimii tai mitä hän ajattelee (Sarajärvi & Tuomi 2018, 84).

Kysely toteutettiin sähköisenä Webropol-kyselynä sen vuoksi, että se nähtiin helpoimpana tapana toteuttaa kysely ja esimerkiksi kyselyn palauttaminen anonyymisti olisi muuten ollut haastavaa. Kohderyhmän tuntemus auttaa lomakekysymysten muotoilussa, mutta siinä riskinä voi olla, että kysymyksissä peilaantuvat kyselyn laatijan käsitykset asiasta, johon halutaan vastauksia, mikä osaltaan taas voi vaikuttaa siihen, ettei vastaaja vastaa omien kokemusten ja käsitystensä mukaisesti. Tämä onkin tärkeää huomioida kysymyksiä pohtiessa ja niitä laatiessa. Kartoittavilla kysymyksillä, jotka alkavat miksi, millainen, miten ja mitä päästään vastaajan laajempiin kokemuksiin ja käsityksiin kiinni. (Vilka 2021b, 127–128.) Kysymysten muotoiluun kiinnitettiin erityistä huomiota kyselyä laadittaessa ja siihen, että kyselyyn olisi mahdollisimman helppoa vastata. Avoimia kysymyksiä painotettiin, koska käytössä oli kuitenkin laadullinen menetelmä, jolloin vastaajan omat kokemukset itse selitettynä ovat erityisen tärkeitä aineiston kannalta.

Valmis kysely testautettiin kahdella entisellä lastensuojelun sijaishuollon kollegalla ennen virallisen kyselyn toteuttamista, joista toisella oli kokemusta työskentelystä omaohjaajana ja toisella työskentelystä sijaishuoltoyksikössä. Kysely sai hyvää palautetta ja pari kehittämis ehdotusta kysymysten muotoiluun. Hyvä palaute liittyi muun muassa kyselyn pituuteen, selkeyteen, ja siihen, että sen rakenne oli johdonmukainen ja jäsenelty. Kysely testautettiin myös vielä yhdellä henkilöllä, jolla ei ollut lainkaan kokemusta sosiaalialalla työskentelystä. Sillä oli tarkoituksena saada vielä palautetta kysymysten muotoilusta tai niiden ymmärrettävyydestä, silloin kun ei ole lainkaan kokemusta lastensuojelun sijaishuollosta tai siellä työskentelystä. Tämän myötä ei noussut kuitenkaan mitään korjattavaa esiin.

Opinnäytetyön tekijän toiveena oli, että kyselyn kysymykset olisivat mahdollisimman selkeät, syventävät sekä ajankohtaiset. Kysely painottui siis omaohjaajuuteen ja sen eri näkökulmiin. Teetetty kysely sisälsi viisitoista erilaista kysymystä, joihin sisältyi niin strukturoituja, monivalinta- kuin avoimiakin kysymyksiä (Liite 2). Kyselyyn vastasi viidestätoista työntekijästä yhdeksän, vastausprosentti oli siis 60 % (taulukko 1). Kaikilla työntekijöillä oli mahdollisuus vastata kyselyyn, vaikka he eivät olisikaan päässeet kehittämispäivään mukaan. Kysely oli aineistonkeruussa täydentävässä

roolissa, jolloin jokainen sai vielä yksilöinä nostaa ajatuksiaan tarkemmin tai eri näkökulmista. Pohjatietona kyselyn myötä nousi esiin, että suurin osa vastaajista oli työskennellyt lastensuojelun sijaishuoltoyksikössä 1–3 vuotta ja suurin osa oli toiminut omaohjaajana 1–5 kertaa.

4.5 Aineiston analyysi

Aineistonkeruun myötä saatiin aineistoksi ideariihen ja työpajatyöskentelyn materiaalit sekä Webropol-kyselyn vastaukset. Analysoinnin tavoitteena on isomman sisältökokonaisuuden tiivistäminen pienemmiksi kokonaisuuksiksi. Analyysillä viitataan opinnäytetyön tulokset- ja tutkimusmenetelmälukuun, vaikkakin koko opinnäytetyön aikana aineistoa analysoidaan eli ryhmitellään sekä eritellään sen sisältöä. Analysointiin liittyy muun muassa lukemista, ryhmittelyä, ajattelua, tulkittaa, eriteltyjen kokonaisuuksien nimeämistä ja erittelyä. Tavoitteena on hiljalleen ymmärtää ja hallita laajaa sisältökokonaisuutta. (Vilka 2021a, 129.) Keskeistä analyysissa on nostaa aineistosta olennainen esiin, huomioiden tutkimuksen tavoitteet (Puusa 2020, 154). Kehittämistyön aineisto analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä ja analyysissa käytettiin erityisesti teemoittelua.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi on kolmivaiheinen prosessi, johon kuuluu aineiston pelkistäminen, ryhmittely sekä teoreettisten käsitteiden luominen. Aineiston analyysia aloitettaessa käydään aineistot useampaan kertaan läpi, jotta siitä saadaan kokonaiskuva. Seuraavaksi aineisto pilkotaan osiin ja käydään läpi yksityiskohtaisemmin. Aineiston pelkistämisyvaiheessa tutkimukselle epäolennainen karsitaan pois ja esimerkiksi samanvärisillä kynillä voidaan alleviivata samaa kuvaavat ja tutkimustehtävään liittyvät ilmaiset. (Puusa 2020, 151; Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–123.) Toteutetun kehittämistyön aineiston analyysi aloitettiin käymällä läpi työpajatyöskentelyn materiaali ja Webropol-kyselyn avoimet vastaukset useampaan kertaan, josta poimittiin kehittämistyöhön ja tutkimuskysymyksiin liittyviä ilmauksia ja sen jälkeen ne koodattiin työpajatyöskentelyn materiaalissa eri värisillä post-it lapuilla (samankaltaiset samalla värillä) ja Webropol-kyselyn vastauksissa post-it lappujen sijaan alkuperäisilmauksia alleviivattiin eri väreillä. Tämän jälkeen pelkistettiin alkuperäisilmauksia taulukoihin pelkistämisyvaiheen mukaisesti ja tästä taulukointivaiheesta on esimerkki alapuolella (taulukko 2).

Analyysissa seuraavaksi ryhmitellään aineistoa eli silloin käydään tarkasti läpi alkuperäisilmaukset, jotka ovat koodattu sekä aineistosta etsitään kuvaavia käsitteitä samankaltaisuuksista tai eroavaisuuksista. Tutkimustehtävä ohjaa aineiston pelkistämistä. Alateemat muodostuvat käsitteistä,

jotka kuvaavat samaa ilmiötä ja ne nimetään käsitteellä, joka kuvaa teeman sisältöä. Seuraavaksi muodostetaan yläteemoja yhdistelemällä alateemoja sekä pääteemoja muodostetaan yhdistämällä yläteemoja. Piirteet, jotka ovat yhteisiä usealle vastaajalle, niin niihin keskitytään aineiston analyysivaiheessa. (Puusa 2020, 152; Tuomi & Sarajärvi 2018, 124.) Toteutetussa kehittämistyössä oli alkuperäisilmauksia samasta aiheesta useampia, joita yhdisteltiin samankaltaisuuden mukaan ja osa jätettiin analyysistä pois, koska kyse oli niin samoista asioista vain eri tyyllillä sekä tavoin kerrottuna.

Aineistosta voi löytyä uusia teemakokonaisuuksia tai sitten ne voivat rakentua aiemmin suunnittelujen, aineiston keruuvaiheessa määriteltyjen teemojen mukaisesti. On tärkeää pohtia myös teemojen suhdetta toisiinsa. Tekstistä erotetaan havaitut tutkimusongelmalle olennaiset aiheet. Näitä teemoja esiin nostaessa, on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen ilmenemistä ja esiintymistä aineistossa. Viimeisessä vaiheessa eli aineiston käsitteellistämässä valikoidaan olennainen tieto tutkimuksen kannalta ja sen perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Yhdistelyä ja teemojen muodostamista jatketaan niin kauan, kunnes se on mahdollista aineiston näkökulmasta katsottuna. Jokainen analyysin vaihe sekä muodostettu teema auttavat vastaamaan määriteltyihin tutkimuskysymyksiin. (Puusa 2020, 153; Tuomi & Sarajärvi 2018, 125.) Toteutetussa kehittämistyössä kerättyjä aineistoja analysoitiin ensin erillään, jonka jälkeen ne vedettiin yhteen molemmista nousvien yhteisten pääteemojen myötä. Molemmista nousi selkeitä yhteisiä teemoja, joista muodostettiin ala- ja yläteemoja. Pääteemoja yhdistävä teema oli omaohjaajatyöskentelyn toteuttaminen. Opinnäytetyön tekijänä nostin aineistosta selkeät neljä pääteemaa, joiden perusteella vastataan tutkimuskysymyksiin.

Taulukko 2. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin esimerkki

Alkuperäisilmaus aineistosta	Pelkistetty ilmaus	Alateema	Yläteema	Pääteema
"KK-koosteeseenkin kirjataan omaohjaajahetket"	Omaohjaajahetkien kirjaaminen kuukausikoosteeseen	Kirjaaminen Läpinäkyvyys	Dokumentointi	Omaohjaajahetkien sisältö ja suunnittelu etukäteen

”Ei korosteta omaohjaajuutta liikaa, että asioiden hoito ei vaikeudu”	Omaohjaajuuden korostaminen voi vaikeuttaa asioiden hoitoa	Avoimuus Tiedotus työyhteisölle	Nuoren asiat eivät voi olla vain omaohjaajien tiedossa	Omaohjaajuuden haavoittuvuus ja sen ennakointi
”Omaohjaajalla on oltava riittävästi aikaa tutustua luottamussuhteen luomiseksi”	Riittävän ajan varaa- minen tutustumi- seen sekä luotta- mussuhteen luomiseksi	Aikaa jutte- lulle, tutus- tumiselle ja yhdessä- ololle Helppo lä- hestyä Tuki	Läsnäolevuus Keskustelut	Edellytykset onnistuneeseen omaohjaaja- työskentelyyn
”Aikaa jää ehkä huonosti omaohjaajahetkiin koska arjessa on jo paljon liikkuvia osia”	Arjen liikkuvien osien vuoksi aikaa jää huonosti oma- ohjaajahetkiin	Arki Muutokset	Aikataulu- haasteet	Omaohjaaja- työskentelyn kehittämisen kohdat

5 Keskeisimmät löydökset

Tässä luvussa käsitellään keskeisimpiä löydöksiä eli teemoja, jotka muodostettiin analyysin myötä tutkimuskysymyksiin pohjautuen. Pääteemoja olivat edellytykset onnistuneeseen omaohjaajatyöskentelyyn, omaohjaajahetkien sisältö ja suunnittelu etukäteen, omaohjaajatyöskentelyn kehittämisen kohdat sekä omaohjaajuuden haavoittuvuus ja sen ennakointi. Seuraavissa alaluvuissa käsitellään näitä teemoja yksityiskohtaisemmin työntekijöiden ajatusten sekä kokemusten perusteella.

5.1 Edellytykset onnistuneeseen omaohjaajatyöskentelyyn

Työntekijöiden näkemysten mukaan työskentely omaohjattavan lapsen ja nuoren kanssa alkaa aina perusteellisesta tutustumisesta ja luottamussuhteen luomisesta. Tähän vaiheeseen on varattava riittävästi aikaa ja mahdollisuuksien mukaan tuleva omaohjaaja olisi mukana myös heti lapsen ja nuoren ensitapaamisessa. Tällä luodaan edellytykset toimivalle yhteistyölle. Omaohjaajan mu-

kana oleminen ei kuitenkaan ole aina mahdollista esimerkiksi muuttuvien tekijöiden tai kiireellisten sijoitusten myötä. Työntekijät pitivät tärkeänä turvallisuuden näkökulmaa sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa työskennellessään. Lapselle ja nuorelle asetetaan arjessa turvalliset rajat ikätason mukaisesti. Kääntöpuolena rajojen asettamisessa on se, että työntekijä voi saada esimerkiksi ”ikävän määrällijän” tittelin lasten ja nuorten näkökulmasta, mutta sekin kuuluu asiaan. Lapset ja nuoret kuitenkin usein sopeutuvat lopulta yhteisiin sopimuksiin.

Lapsen ja nuoren kanssa säännölliset keskusteluhetket nähtiin tärkeinä. Niiden myötä luottamussuhde syvenee ja työntekijä pysyy ajan tasalla lapsen ja nuoren asioista sekä tilanteesta. Jutellessa on mahdollista käydä läpi lapsen ja nuoren historiaa ja mahdollisia toiveita tulevasta, pitäen koko ajan mielessä sijoitukselle yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa laaditut tavoitteet. Tarkoituksena on kuitenkin muutoksen tavoittelu ja siihen askel kerrallaan eteneminen. Jos kyseessä on esimerkiksi vetäytyväisempi lapsi tai nuori, on omaohjaajalla erityisen tärkeä rooli saada tietää lapsen tai nuoren omia kokemuksia ja ajatuksia, jotta voi välittää niitä esimerkiksi palavereissa lapsen tai nuoren puolesta tai toimia lapsen tai nuoren tukena. Jotta lapsi tai nuori alkaa avautumaan, on työntekijän oltava helposti lähestyttävä ja rohkeasti kysyttävä suoraan asioista.

Lapsella ja nuorella on oikeus tulla kuulluksi sijoituksen aikana. Lapsen tai nuoren ja hänen asioihinsa kuten taustaan perehtyminen vaatii vahvasti työntekijältä aloittekykyä, mutta myös aikaa ja näin ollen erilaiset keskusteluhetket ovatkin kovin hyödyllisiä. Vastaajista suurimman osan mielestä omaohjaajan tehtävät ovat selkeästi määritetty omalla työpaikalla. Tärkeimpinä tehtävinä eli 89 % pidettiin luottamussuhteen rakentamista sijoitetun lapsen ja nuoren kanssa sekä osallistumista lasta ja nuorta koskeviin palaverihin esimerkiksi asiakassuunnitelmapalaveriin.

Omaohjaajatyöskentelyn arvostaminen nostettiin aineistossa esiin. Se nähtiin erittäin tärkeänä työntekijöiden pysyvyyden näkökulmasta, joten jonkinlaista arvostusta työskentelyyn liittyen olisi hyvä saada niin korkeammalta taholta kuin myös esimerkiksi sijoitetun lapsen tai nuoren huoltajilta. Myös kollegoiden näkökulmat ja tuki nähdään tärkeänä. Positiiviset palautteet vaikuttavat työn toteuttamiseen ja siihen, että se koettaisiin mielekkääksi. Yksi vastaajista kuvasi omaohjaajuutta seuraavasti:

”Omaohjaajuus on luottamusta ammatillisuuteen. Se on palkitsevaa.”

Tässä lauseessa korostuu eniten se, että työntekijöiden ammatilliseen osaamiseen luotetaan ja työn toteuttamiselle annetaan vapaat kädet. Omaohjaaja saa työstään onnistumisen kokemuksia. Omaohjaajan työhön kuuluu se, että kokonaiskuva omaohjattavasta lapsesta tai nuoresta on omaohjaajan hallussa, mutta tietoa lapsesta tai nuoresta on oltava pääpiirteissään koko työyhteisöllä, joka toimii omaohjaajan tukena. Omaohjaajalla on oltava ajankohtaista tietoa lapsen ja nuoren tilanteesta ja sen käänteistä osallistuessaan esimerkiksi palavereihin tai pitäessään yhteyttä lapsen ja nuoren asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään tai huoltajiin. Omaohjaaja toimii moniammatillisissa verkostoissa lapsen ja nuoren etua ajaten ja yhteyttä lapsen ja nuoren verkostoon pitäen. Asiakassuunnitelmapalaverissa arvioidaan säännöllisesti lapsen ja nuoren sijoitukselle asetettujen tavoitteiden toteutumista sekä tarpeen mukaan myös tarkennetaan niitä. Kuvioon 2 on koottu työntekijöiden keskeisimpiä edellytyksiä omaohjaajuudessa. Luotettavuus, empaattisuus sekä kuuntelutaito korostuivat eniten vastauksissa.

Kuvio 2. Työntekijöiden keskeisimpiä edellytyksiä omaohjaajuudessa

Tärkeänä osana omaohjaajuutta nähdään se, kun nuoren asiat alkavat sujumaan. Yksi vastaajista oli kuvannut sitä näin:

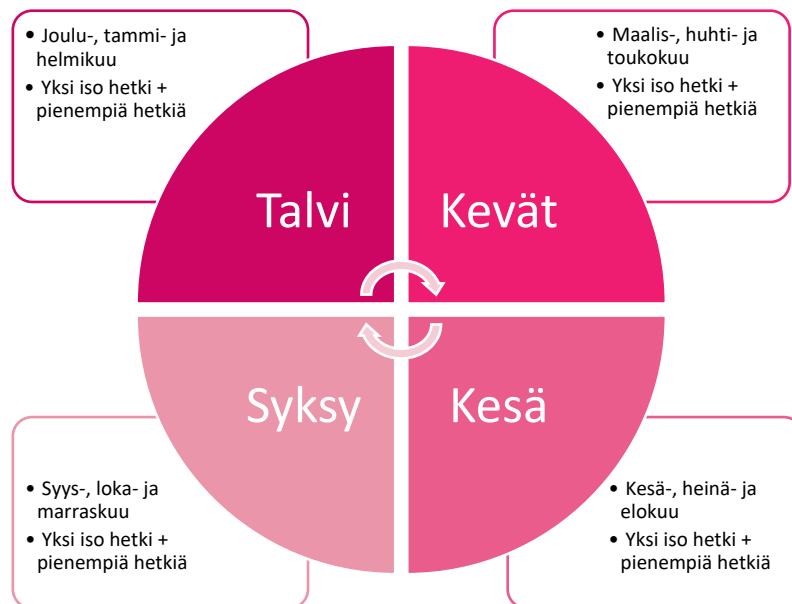
”On mahtavaa nähdä omaohjattavan kasvua ja kehitystä eturiviltä.”

Omaohjaaja on kaikista lähimpänä lasta ja nuorta, kun hän kokeilee rajojaan ja kokee epäonnistumisen hetkiä. Luottamuksen syntyessä sijoitettu lapsi tai nuori uskaltautuu näyttämään enemmän tunteitaan, joten kasvun ja kehittymisen taustalla on myös haastavia hetkiä yhdessä lapsen ja nuoren kanssa, mutta niistä päästään usein yhteistyöllä ja avoimuudella eteenpäin. Työntekijöiden

vastauksissa omaohjaajuuteen liittyen korostui työntekijän läsnäolevuus, johon kuuluu montakin eri asiaa kuten keskusteluhetkissä lapsen ja nuoren kuuleminen ja kiinnostuneisuus, lapsen ja nuoren elämän eri vaiheissa perusteellisesti eläminen (esim. rippikoulu, syntymäpäivät), tavallisen arjen hetket ja niissä eläminen sekä ajan varaaminen yhdessäoloon ja tekemiseen.

5.2 Omaohjaajahetkien sisältö ja suunnittelu etukäteen

Aineiston perusteella työntekijöiden kokemuksissa esiintyi paljon omaohjaajahetkiin liittyviä ajatuksia. Useammassa vastauksessa korostui se, että omaohjaajahetkien etukäteen suunnitteluun tulisi panostaa enemmän. Tämä edistäisi myös hetkien toteutumista säännöllisesti. Aineistosta nousi esiin ehdotus, jolla voitaisiin taata omaohjaajahetkien toteutuminen eli pidemmän aikavälin suunnitelma omaohjaajahetkien suunnitteluun, joka on kuvattuna kuviossa 3. Siinä tarkoituksena on, että pidempiaikaisten sijoitusten myötä lasten ja nuorten kanssa tehtäisiin suunnitelma omaohjaajahetkistä koko vuodelle. Tarkoituksena olisi neljä kertaa vuodessa tehdä omaohjattavan kanssa jotain suurempaa ja niiden lisäksi suunnitelmallisia sekä spontaaneja pienempiä hetkiä. Nämä pienet hetket voivat liittyä ihan arkipäivän tekemisiin eli olla ilmaistakin tekemistä ja yhdessä oloa.

Kuvio 3. Vuosisuunnitelma omaohjaajahetkien suunnitteluun

Omaohjaajahetkissä on tärkeää huomioida lapsen ja nuoren osallisuuden näkökulma. Tämä nousi esiin vastauksissa, jossa toivottiin lapsen ja nuoren saavan itse suunnitella sisältöä omaohjaajahet-

kiin. Tällöin mahdollisesti myös lapsi tai nuori kokisi mielekkäämmäksi osallistua yhteiseen omaohjaajahetkeen omaohjaajan kanssa eikä kokisi sitä suorittamisena. Lapsi ja nuori oppii vastuullisuutta suunnitellessaan ja toteuttaessaan toimintaa. Aineiston perusteella toivottiin selkeää sisältöä omaohjaajahetkiin. Omaohjaajahetket olisi hyvä ottaa käytäntöön heti sijoituksen alusta, jotta siihen tulisi alusta asti selkeä jatkuvuus ja siinä heti olisi mahdollista alkaa rakentamaan luottamussuhdetta lapsen tai nuoren kanssa. Aineistosta nousi esiin se, että työntekijöiden mielestä lapset ja nuoret arvostavat myös yksinkertaista yhdessäoloa ja pitävät tärkeänä aikuisen aikaa ilman mitään erityisiä huveja. Työntekijöillä on kuitenkin kokemus siitä, että lasten ja nuorten toiveena on saada enemmän omaohjaaja-aikaa eli toisin sanoen saada jakamatonta huomiota omaohjaajalta.

Esiin nousi myös se, että omaohjaajahetki sovitaan lapsen ja nuoren kanssa yhdessä etukäteen, jolloin molemmat osaavat valmistautua siihen ja sovitusta omaohjaajahetkestä pidettäisiin kiinni. Sitoutuminen omaohjaajahetkiin on molemminpuolista niin työntekijän kuin lapsen ja nuorenkin puolelta. Tarkoituksena ei ole perua ja siirtää hetkiä ilman pätevää syytä. Omaohjaajahetket on välillä hyvä aikatauluttaa ja kalenteroida selkeästi, jotta työskentely olisi läpinäkyvää ja muillakin työntekijöillä olisi tieto koska omaohjaaja-aikaa vietetään, koska arjessa on kuitenkin paljon erilaisia aikatauluja ja muuttuviakin tekijöitä. Vastauksista nousi esiin myös se, että omaohjaajahetket voisivat välillä olla myös spontaaneja arkielämässä tapahtuvia tilanteita kuten esimerkiksi automatkoilla keskustelut tai siivousta yhdessä. Yhdessä tekeminen on yleensä hyvä keino saada lasta tai nuorta puhumaan asioistaan, eikä tilannetta koeta sellaisessa hetkessä mitenkään viralliseksi. Työntekijöiden ajatuksista nousi myös esiin se, että työyhteisön tuki ja vastavuoroisuuden merkitys on erittäin suuri siinä, että aika omaohjattavan kanssa mahdollistuu.

Aineistosta nousi ehdotus siitä, että voisiko omaohjaajahetket olla mahdollisesti ei-tavoitteellisia, kun lapsilla ja nuorilla arjessaan on muuten aika paljon tavoitteita kuten kouluun liittyen tai sijoituksen tavoitteet. Sijoituksen tavoitteet nähdään tärkeinä tavoitteina, mutta välillä ne voivat olla kovin suuria pidemmän aikavälin tavoitteita, joten niistä voidaan tarpeen mukaan jakaa pienempiä osatavoitteita omaohjaajahetkiin. Sijoituksen tavoitteet on jo valmiiksi luodut ja selkeät lapsen ja nuoren tilanteeseen sopivat tavoitteet, joilla tähdätään muutokseen tulevaisuudessa. Pääasiana omaohjaajahetkissä nähtiin yhdessä oleminen ja tekeminen.

Työntekijöiden vastauksissa korostui yksilöllisyyden huomioiminen omaohjaajahetkissä ja niiden sisällöissä esimerkiksi iän ja elämäntilanteen mukaisesti. Myös persoonallisuus ja sijoituksen vaihe on tärkeää huomioida aina yksittäisen lapsen ja nuoren kohdalla omaohjaajahetkeä suunniteltaessa. Sitä, kuinka usein omaohjaajahetken tulisi toteutua on haastavaa määrittellä, koska siihen liittyy vahvasti nämä aiemmin mainitut yksilölliset tekijät ja tilanteet. Omaohjaajahetkistä kirjaaminen on tärkeää. Vastauksissa nousi esiin se, että jatkossa kuukausikoosteeseen kirjattaisiin omaohjaajahetket, mikä lisäisi tietysti omaohjaajahetkien läpinäkyvyyttä ja niistä menisi tieto myös lapsen ja nuoren asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Mahdollisista työvälineiden käytöstä omaohjaajahetkissä jäisi myös kirjallista materiaalia Nappula-tietojärjestelmän kirjausten lisäksi. Kuvioon 4. on koottu omaohjaajahetkien pääpiirteet sisällön ja suunnittelun näkökulmasta.

Suunnittelu	Sisältö	Käyttöönotto heti sijoituksen alusta	Dokumentointi
<ul style="list-style-type: none"> • Etukäteen suunniteltu ja yhdessä sovittu -> valmistautuminen • Molempipuolinen sitoutuminen • Aikataulutus • Kalenterointi 	<ul style="list-style-type: none"> • Yksilöllinen • Selkeä • Yksinkertainen yhdessäolo ja yhdessä tekeminen • Etukäteen suunniteltu, mutta myös spontaaneja hetkiä 	<ul style="list-style-type: none"> • Luottamussuhteen muodostuminen • Jatkuvuuden turvaaminen • Lapsen ja nuoren osallisuuden kokemus: vapaus valita tekeminen, mielekkäisyys ja vastuullisuus 	<ul style="list-style-type: none"> • Läpinäkyvyys • Kirjaukset • Kuukausikooste

Kuvio 4. Omaohjaajahetkien pääpiirteet sisällön ja suunnittelun näkökulmasta

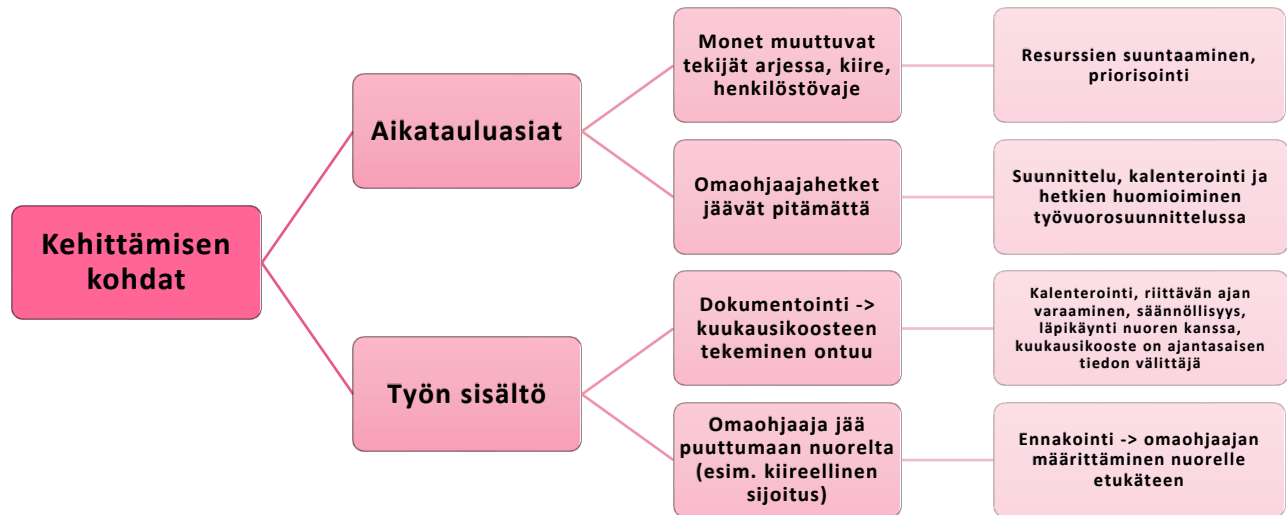
5.3 Omaohjaajatyöskentelyn kehittämisen kohdat

Aineistossa korostui useampaan otteeseen ja todella selkeästi työntekijöiden näkemyksissä se, että aikaa ei ole riittävästi omaohjattavan kanssa olemiseen tai siihen, että järjestäisi esimerkiksi säännöllisesti omaohjaajahetken omalle nuorelle. Tätä aikatauluihin liittyvää asiaa pidettiin haastavimpana asiana työtä tehdessä. Kiireen ja ajanpuutteen nähtiin vaikuttavan kielteisesti myös omaohjaajasuhteeseen useamman vastaajan toimesta, se ei tue eikä edistä omaohjaajasuhteen muodostumista. Tämän parantamiseksi toivottiin resurssien suuntaamista, omaohjaajahetkien huomioimista työvuoroissa sekä suunnitelmallisuutta omaohjaajatuokioihin. Tietysti ennakoitu, suunnitelmallinen sekä aikataulutettu omaohjaajahetki voi myös kohdata erilaisia haasteita aikataulullisesti, koska arjessa on paljon liikkuvia osia ja henkilöstövaje voi myös vaikuttaa merkittävästi siihen. Työntekijällä on oltava taitoa priorisoida asioita ja löytää yhteisille hetkille myös aikaa

lapsen ja nuoren kanssa. Työvuoroihin valmiiksi suunniteltu aika omaohjaajahetkelle voisi lisätä työntekijän sitoutuneisuutta omaohjaajahetken toteuttamiseen.

Toinen asia mikä esiintyi aineistossa, oli ajatukset kuukausikoosteiden tekemiseen liittyen. Vastuu kuukausikoosteen tekemisestä on omaohjaajalla, mutta vastausten perusteella se jää kuitenkin aika usein tekemättä. Tekemättömyyden taustalla voi olla useampia eri tekijöitä, esimerkiksi motivaation puute tai epä tietoisuus. Kuukausikoosteen tekeminen olisi hyvä aloittaa hyvissä ajoin, jotta siitä saa perusteellisen kokonaisuuden, joten sen tekemiseen tulisi varata aikaa riittävästi ja kalenteroida se itselleen. Kuukausikooste tehdään säännöllisesti ja sovitusti, esimerkiksi sosiaalityöntekijän kanssa sopien aikatauluista kuinka usein hän kuukausikoosteen toivoo. Myös lapsen tai nuoren sijoituksen vaihe, muoto tai elämäntilanne vaikuttavat koosteen tekemiseen. Pitkäaikainen sijoitus on usein tasapainoisempi ja näin ollen tapahtumia ei välttämättä ole niin paljoa kuin esimerkiksi kiireellisen sijoituksen aikana. Koosteen valmistuttua käydään se läpi yhdessä lapsen tai nuoren kanssa, missä korostuukin osallisuuden näkökulma, kun lapsella tai nuorella on mahdollisuus kertoa omista ajatuksistaan tai mahdollisista korjausehdotuksista. Kuukausikooste konkretisoi ja antaa ajantasaisen tiedon lapsen ja nuoren kanssa tehdystä työstä lapsen ja nuoren asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joten se on erittäin tärkeä osa sijaishuollon työtä.

Kehittämisenäkökulmasta työhön toivottiin myös yleisesti enemmän suunnitelmallisuutta sekä järjestelmällisyyttä. Aineistosta nousi esiin myös omaohjaajan valintaan liittyviä seikkoja, kuten se, että tilannetta ennakoitaisiin eli omaohjaaja sovittaisiin yhdessä ennen lapsen tai nuoren tuloa yksikköön ja sillä siitä tulisi myös tasapuolista, koska usein se, jolla ei ole omaohjattavaa tai hänellä on vain yksi ohjattava, ottaa usein uuden sijoitetun lapsen tai nuoren omaohjattavakseen. Toisaalta taas ehdotettiin voisiko lapsi tai nuori tutustua ensin rauhassa ohjaajiin ja vaikuttaa sitten itse omaohjaajan valintaan. Molemmat ovat varmasti toimivia ratkaisuja, mutta siihen liittyen heräsi ajatus, että jos lapsen tai nuoren annetaan itse valita omaohjaaja, voisi tietyille omaohjaajalle tulla mahdollisesti liikaa tunkua. Kyselyssä tiedusteltiin myös sitä, että onko sijoitetulle lapselle tai nuorelle määritetty omaohjaa(t) heti sijoituksen alussa, johon 67 % vastasi kyllä. Kielteisesti vastanneet toivat esiin tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet taustalla, kuten esimerkiksi kiireelliset sijoitukset sekä juhlapyhät tai loma-ajat. Tällaisia tilanteita olisi mahdollista ennakoida ja suunnitella etukäteen, jotta omaohjaaja ei jäisi pitkäksi aikaa puuttumaan sijoitetulta lapselta tai nuorelta. Kuviossa 5. on kuvattuna tiivistetysti havaitut kehittämisen kohdat omaohjaajatyöskentelyssä.

Kuvio 5. Omaohjaajatyöskentelyn kehittämisen kohdat

5.4 Omaohjaajuuden haavoittuvuus ja sen ennakointi

Aineiston analyysia tehdessä aineistosta muodostui selkeästi yksi teema, joka oli omaohjaajuuden haavoittuvuuden näkökulma. Siinä on kyse siitä, että sijoitetun lapsen ja nuoren asiat eivät voi olla vain yhden tai kahden ohjaajan tiedossa ja hallussa, vaan koko työyhteisöllä on oltava käsitys lapsesta tai nuoresta ja hänen ajankohtaisesta tilanteestaan. Joten on tärkeää, että työyhteisö koontuu säännöllisesti lasten ja nuorten asioiden äärelle esimerkiksi henkilöstöpalavereissa sekä pitää yhteisen linjan. Kyselyn vastauksissa tunnistettiin myös se, että omiminen ei tue omaohjaajasuhteen muodostumista. Jos omaohjaajuutta korostetaan liikaa voi se esimerkiksi hankaloittaa asioiden hoitoa, joten sen vuoksi kaikkien työntekijöiden tulisi voida hoitaa lasten ja nuorten asioita.

Joten omaohjaajalta tulee löytyä delegointitaitoja esimerkiksi jäädessään lomalle, koska sillä välin jonkun on otettava hoitaakseen lapsen ja nuoren asioita ja omaohjaaja on vastuussa tarvittavan tiedon ja työn jakamisesta työkavereilleen. Omaohjaajan on varmistettava jatkuvuuden näkökulma eli asioiden eteneminen myös poissaollessaan. Yksi työntekijä kuvasikin seuraavalla lauseella keskeisesti sitä, millaisia kykyjä omaohjaajalta tulee löytyä:

”Kyky jakaa ja rajata omaohjaajuutta.”

Rajauksen näkökulmasta omaohjaajan on kyettävä rajaamaan omaohjaajasuhteessa sitä, ettei lapsi tai nuori pääse liiaksi kiintymään vain yhteen työntekijään. Opinnäytetyön tekijä koki omaohjaajuuden haavoittuvuuden näkökulmasta täyden ahaa elämyksen. On totta, ettei omaohjaajuutta voi korostaa liikaa, koska se ei kuitenkaan tarvitse paljoa, kun omaohjaaja(t) joutuvat esimerkiksi pidemmällä sairauslomalle ja lapsen tai nuoren asiat tulee kuitenkin jonkun hoitaa. Usein tällaiset tilanteet tulevat vielä melko yllättäen eikä niihin osata varautua, joten haavoittuvuus näyttäytyy merkittävänä osana omaohjaajatyöskentelyä, jonka vuoksi on tärkeää, että tietoa on kaikilla.

Aineistosta kävi ilmi, että työparityöskentely nähtiin tärkeänä osana omaohjaajuutta. Siinä tärkeänä osana on asioiden sekä näkökulmien jakaminen kollegan kanssa, avoin ilmapiiri, yhteistyö ja tasapuolisuus. Työparityöskentelyssä vastuun tulisi jakautua tasapuolisesti molemmille. Aineiston mukaan myös yhteistyökumppaneille olisi tärkeää välittää tietoa siitä, että kuka vain työntekijä voi hoitaa kenen tahansa lapsen ja nuoren asioita. Sen myötä osoitetaan työntekijälle luottamusta myös yhteistyötahojen suunnalta, että jokainen on ammattitaitoinen ja voi osallistua esimerkiksi lapsen tai nuoren asioita koskevaan palaveriin. Omaohjaajuuden haavoittuvuuden ennakointiin on tärkeää panostaa ja kuviossa 6. on koottuna siihen liittyviä asioita, mitä nousi esiin aineistossa.

Kuvio 6. Omaohjaajuuden haavoittuvuuden ennakointi

6 Pohdinta

Mietin opinnäytetyöprojektin aihetta ensimmäistä kertaa noin vuosi sitten eli lokakuussa 2022 ja aihe sai kannatusta myös lastensuojeluyksikön esihenkilöltä, joten kehittämistyö päätettiin tehdä toimeksiantona. Aihe ajan kuluessa muutti hieman muotoaan ja tiivistyi. Huhtikuussa 2023 opinnäytetyön aihe rajautui nimenomaan työntekijöihin ja heidän kokemuksiinsa. Opinnäytetyösuunnitelman teon jälkeen opinnäytetyö on edennyt aikataulun mukaisesti vaihe vaiheelta. Alusta asti oli selkeää se, että opinnäytetyöprosessin myötä luodaan jotain konkreettista ja tässä tapauksessa käsikirja sijaishuoltoyksiköihin omaohjaajien työn tueksi. Tähän syynä oli se, että lastensuojelutyö usein koetaan henkisesti raskaaksi, joten käsikirjan tarkoituksena on tukea ja antaa peruspilarit omaohjaajatyöskentelyyn. Kehittämistyön tarkoituksena oli selvittää onnistuneen omaohjaajatyöskentelyn edellytykset sekä kehittämisen kohdat, ja nämä tulivat selkeästi esiin työntekijöiden kokemuksissa. Kehittämistyöstä on hyötyä sijaishuollon työssä pidemmällä aikavälillä, koska sijoituksia tulee olemaan jatkossakin nuorten voidessa koko ajan huonommin ja omaohjaajamenetelmä on pysyvä käytäntö lastensuojelun sijaishuollossa.

Haluan nostaa esiin kehittämistyön keskeisimmän löydöksen eli omaohjaajuuden haavoittuvuuden, josta koin ahaa-elämyksen. Ajattelin, että sen taustalla saattoi vaikuttaa ennakoajatuksena se, että olin keskittynyt omaohjaajatyöskentelyssä enemmän siihen lapsen ja nuoren näkökulmaan enkä niinkään työntekijöiden. Ajattelin, että lapselle ja nuorelle olisi selkeintä se, että hänellä on vain yksi tai kaksi työntekijää, jotka vastaavat hänen asioistaan, mutta aina ei edes henkilökemiat kohtaa lapsen tai nuoren ja omaohjaajan välillä, mikä jo vaikeuttaa tätä omaohjaajakuviota. Tämäkin on yksilöllistä ja joku lapsi tai nuori ei välttämättä pysty puhumaan kuin vain yhdelle työntekijälle.

Olin pohtinut ennakkoon, että olisi selkeämpää, jos tietoa lapsesta tai nuoresta olisi vain yhdellä tai kahdella omaohjaajalla, mutta työntekijöiden kokemusten ja tämän kehittämistyön jälkeen huomasin sen, kuinka tärkeää tietoa on jakaa koko työyhteisössä, jotta työskentely lapsen ja nuoren kanssa jatkuu, vaikka omaohjaaja jäisi jostain syystä pidemmäksi aikaa pois. Pääpiirteet lapsen ja nuoren ajankohtaisesta tilanteesta on aina tietysti omaohjaajilla hallussa, mutta tietoa ei kuitenkaan pidetä vain omana tietona. Myös sitä mietin, että omissa ajatuksissani on korostunut myös vastuun näkökulma isossa roolissa, joten senkin myötä olin ajatellut, että kaikki omaohjattavaan lapseen tai nuoreen liittyvät asiat kuuluvat omaohjaajan vastuulle, vaikka ei se käytännössäkään

aina niin mene. Opin siis sen, että vaikka on nimetyt omaohjaajat, silti asioita on tärkeää jakaa kaikille ja tehdä yhteistyötä.

Koen, että asiantuntijuuteni on kasvanut suuresti kehittämistyön myötä. Löydöksiä myötä nousi esiin myös paljon uutta ja ajatuksia herättävää tietoa, jolla on merkittävä vaikutus sijaishuollon toteuttamiseen. Koen, että kaiken kaikkiaan kehittämistyö oli tärkeää tehdä työn sujuvuudenkin kannalta. Koen, että kehittämistyö on sujunut hyvin ja onnistumisena siinä nähtiin työntekijöiden kehittämistyöhön mukaan lähteminen rohkein ja avoimin mielin, jossa korostui myös luottamuksen näkökulma. Menetelmät olivat tarkkaan valittuja ja perusteltuja juuri työntekijöiden osallisuuden näkökulmasta. Omaohjaajuuden taustalla vaikuttaa tietyt toimintaperiaatteet ja etenkin arvot sekä niiden mukaisesti työskentely eli miten taataan nuoren ja perheen tilannetta tunteva, kunniointava ja turvallinen kohtelu, joka on neutraalia, mutta myös välittävää. Eli erilaisten lakien lisäksi toiminnan taustalla on vahvasti mukana myös erilaiset arvot, jotka ohjaavat työn tekemistä. Tärkeintä on saada jatkossa vietyä kehittämistyön tulokset käytäntöön.

6.1 Keskeisten löydösten tarkastelu teorian avulla

Opinnäytetyön tärkeimpänä tavoitteena oli saada tietoa omaohjaajatyöskentelyn kehitettävistä kohteista. Kehitettävät kohteet olivat ajan riittämättömyys omaohjattavalle lapselle tai nuorelle ja omaohjaajahetkiin, kuukausikoosteiden tekemättä jääminen sekä yleisesti toivottiin lisää järjestelmällisyyttä ja suunnitelmallisuutta. Koivisto (2023, 26) tuo esiin, että vuorovaikutussuhteen muodostaminen tarvitsee tahtotilaa, kohtaamista sekä erityisesti aikaa. Ennakointi nähdään tärkeänä osana sijaishuollon ammattilaisen työtä, jossa tärkeää on siis ennakoivat toimenpiteet, odotusten, tekemisen sekä tunteiden sanoittaminen lapselle sekä nuorelle. Normaalisissa arjessa voi esiintyä yllättäviä poikkeustilanteita, joissa asioiden ennakointi auttaa tilanteita sujumaan sujuvammin. (Penttala 2023, 74.) Aineistosta poimittuja ennakointiin liittyviä kohtia olivat muun muassa omaohjaajahetkien ennakointi ja suunnittelu etukäteen kalenteriin ja työvuoroihin sekä omaohjaajan määrittäminen uudelle lapselle ja nuorelle ennen hänen sijoittamistaan yksikköön.

Aineistossa korostui onnistuneen omaohjaajatyöskentelyn edellytyksenä muun muassa luottamuksuhteen luominen lapsen ja nuoren kanssa, ajantasaisuus lapsen ja nuoren asioista ja kokonaisuuden hallitseminen, lapsen ja nuoren edun ajaminen esimerkiksi palaverissa sekä säännölliset ja

yhteiset keskusteluhetket. Tiili ja Kuokkanen (2021) nostavat esiin sen, että vuorovaikutustyö kuuluu oleellisena osana auttamistyöhön, jossa tärkeää on päästä luomaan tasavertainen, aitoon kohtaamiseen sekä luottamukseen perustuva vuorovaikutussuhde asiakkaan kanssa. Ihmissuhdeperustainen työ vaatii välillä työntekijän heittäytymistä, koska hän on työssään asiakasta varten. (Tiili & Kuokkanen 2021, 26–27.) Luottamussuhteen muodostumisen jälkeen sekä luodun suhteen syventyessä työskentely alkaa keskittymään auttavaan, vaikuttavaan sekä kiintymyssuhteeseen liittyvään työskentelyyn (Hirvonen 2023, 66). Lapsen ja nuoren edun edistämässä on tärkeää, että tieto kulkee eri toimijoiden välillä ajantasaisesti (Alanen 2023, 34). Työntekijät nostivat vastauksiinsa esiin empaattisuuden yhtenä tärkeimpänä omaohjaajan ominaisuutena. Empatia on välttämätöntä tehdessä työtä asiakkaiden kanssa ja sen avulla on mahdollista samaistua toisen kokemuksiin, tavoittaa niitä sekä myötäelää niissä. Se auttaa mahdollistamaan ymmärryksen asiakkaan tilanteesta. (Kaunisto & Korhonen 2023, 86.)

Työntekijöiden vastauksissa korostui turvallisuuden näkökulma, joka näyttäytyy sijaishuollon arjessa muun muassa turvallisena aikuisena toimimisena ja turvan tunteen luomisena, lapsen ja nuoren asioiden hoitamisena ja turvallisten rajojen asettamisena. Lapsen ja nuoren turvallisuuden tunteen huomioiminen on tärkeää jokaisessa tilanteessa sekä myös vuorovaikutussuhteissa ja ihmissuhteissa. Turvallisuuden huomioiminen korostuu erityisesti haavoittuvissa olosuhteissa elävien ja heikommissa asemassa olevien lasten ja nuorten kohdalla. (Lastensuojelun laatusuositus 2019, 14–15.) Lasten ja nuorten osallisuuden kokemus korostuu jokapäiväisessä arkielämässä ja myös keskeisenä osana lastensuojelun sijaishuollon työtä.

Työntekijöiden vastauksissa nousi esiin se, että lapsi ja nuori saisi esimerkiksi halutessaan suunnitella sisältöä omaohjaajan kanssa vietettäviin hetkiin, kirjauksia tehtäisiin yhdessä lapsen ja nuoren kanssa ja että kuukausikooste käytäisiin yhdessä lapsen ja nuoren kanssa läpi kuunnellen heidän ajatuksiaan siihen liittyen. Nämä edellä mainitut asiat tukevat lapsen ja nuoren osallisuutta. Osallisuus voi tarkoittaa hyvin erilaisia asioita, mutta se on ainakin kuulluksi tulemistä ja kokonaisvaltaista kuulumista. Sijaishuollossa osallisuuden kokemus näyttäytyy siten, että lapsi tai nuori voi vaikuttaa yhteisiin ja myös itseään koskeviin asioihin, hän tuntee olevansa tarpeellinen ja että häneen luotetaan. (Westlund 2023a, 126.)

Lastensuojelun sijaishuollossa kasvatustyöhön kuuluu lasten sekä nuorten kannustaminen ja välittäminen, mutta myös suojeleminen ja rajoittaminen (Ihalainen & Kettunen 2017, 117). Aineistossa nostettiin omaohjaajan valmiiksi määritellyistä tehtävistä luottamussuhteen luomisen, lapsen ja nuoren huolenpidon ja kasvatuksen, yhteydenpidon lapsen ja nuoren verkostoihin, kuukausikoosteen tekemisen, osallistumisen lasta ja nuorta koskeviin palavereihin sekä omaohjaajahetkien pitämisen lisäksi esiin muun muassa lapsen ja nuoren tukeminen, turvallisuuden tuominen, tietoisuus lapsen ja nuoren asioista, näkyväksi aikuisena toimiminen, työn jakaminen, keskusteluhetket sekä lapsen ja nuoren oikeuksien selventäminen. Utraisen ja Erikssonin (2023) tutkimuksessa lasten ja nuorten kokemuksista nousi esiin muun muassa se, että on paljon ohjaajasta kiinni, kuinka hyvä suhde hänellä on lapseen tai nuoreen ja erityisesti omaohjaajan koetaan olevan enemmän läsnä ja tunnetun lapsen tai nuoren muita ohjaajia paremmin. Kun ohjaaja on helposti lähestyttävä ja turvallinen, koettiin hänelle puhuminen helppona. Henkilöiden välisten kemioiden muodostuminen vaikuttaa myös paljon yhteistyöhön ja sen sujumiseen. (Utrainen & Eriksson 2023, 71–72.)

Aineistossa näyttäytyi omaohjaajatyöskentelyn haavoittuvuus monestakin eri näkökulmasta ja se olikin uutta tietoa verrattuna tutkittuun teoretietoon, jossa korostettiin omaohjaajan roolia, mutta unohdettiin työyhteisön tärkeä rooli työtä toteuttaessa. Etenkin työn ja vastuun jakamista työparin, mutta myös koko työyhteisön kanssa pidettiin tärkeänä työntekijöiden ajatuksissa. Aineistossa oli myös mainintaa siitä, että yhteistyökumppaneilla tulisi olla selkeästi tiedossa se, että kuka tahansa työntekijä voi hoitaa lapsen tai nuoren asioita eteenpäin oli kyseessä sitten omaohjaaja tai ei, koska muuten se voi pitkittää ja mahdollisesti myös vaikeuttaa asioiden hoitoa. Haavoittuvaista omaohjaajatyöskentelystä tekee sen, jos sijoitetun lapsen tai nuoren asiat ovat kokonaisvaltaisesti vain yhden tai kahden ohjaajan hallussa ja juuri heille voi esimerkiksi tulla pitkiä yllättäviä poissaoloja. Penttala (2023) korostaa myös sitä, että turvallisen sijaishuollon varmistamisessa tärkeintä on tiimityö ja erityisesti yhdessä tekeminen, yhteistyö. Jokaisella lapsella ja nuorella on sijaishuollossa turvanaan monia aikuisia eikä näin ollen kukaan lapsista tai nuorista ole vain yhden aikuisen varassa. Työssä on tärkeää luottaa omaan tekemiseen, koska sen myötä myös toisen auttaminen mahdollistuu ja jokainen ammattilainen tarvitsee välillä tukea työkavereiltaan, yhteistyökumppaneiltaan ja tiimiltään. (Penttala 2023, 76.)

Kerätystä aineistosta ei noussut juurikaan esiin sijoitetun lapsen tai nuoren perheen kanssa työskentelyyn liittyviä ajatuksia lukuun ottamatta paria mainintaa ja jäätiin pohtimaan mikä sen taustalla mahtoi vaikuttaa. Perheen ja läheisten kanssa työskentely nähdään kuitenkin yleisesti kovin tärkeänä osana lastensuojelun sijaishuollon ja omaohjaajankin työtä. Tästä samaa mieltä on Koivisto (2023), joka toteaa, että lapsen tai nuoren vanhemman tai läheisverkoston kanssa tehtävä yhteistyö on tiivistä sijaishuollon aikana. Lapsi-vanhempi suhteella on ennen ja jälkeen sijaishuoltoa pitkä historia sekä todennäköisesti sen kesto on myös sijaishuoltoa pidempi. Perheen kohtaamisessa on tärkeää huomioida yksilölliset tilanteet ja taustat sekä löytää yhteinen kieli ja oppia soveltavat työskentelytavat perheen näkökulmasta ajatellen. (Koivisto 2023, 26, 28, 31.)

Sijoitetun lapsen tai nuoren vanhempien kanssa työskentelyssä on ehdottoman tärkeää luottamuksen rakentuminen ja sitä edistää se, että lapsen tai nuoren omaohjaajat tuodaan esiin myös heille. Sijaishuollon työ voi muuten näyttäytyä vanhemmille sekavalta ja kasvottomalta, etenkin kun usein perheen tilanne on kaoottinen sijoituksen alussa, joten olisi tärkeää, että alkuvaiheessa tutuksi tulleet henkilöt olisivat mukana perheen kanssa työskentelyssä rauhoittaen ja selkiyttäen tilannetta. Pidemmässä sijoituksessa omaohjaajien merkitys korostuu ehkä hieman vähemmän, kuin taas sijoituksen alussa.

Kaikki kehittämistyön löydökset pääosin vahvistivat teoriaa, mutta omaohjaajuuden haavoittuvuuden näkökulmaa ei noussut juurikaan esiin teoriassa, mutta työntekijöiden kokemuksissa se korostui merkittävästi. Omaohjaajuuden haavoittuvuus on tärkeä tiedostaa, jotta siltä on mahdollista välttyä. Siinä korostuu tiedon jakamisen tärkeys sekä tarvittaessa myös delegointi. Nähtiin tärkeänä se, että omaohjaajuuden haavoittuvuus nousi näinkin merkittävästi esiin työntekijöiden kokemuksissa ja sillä on myös vaikutusta työn tekemiseen tulevaisuudessa. On tärkeää huomioida, että henkilökuntapalavereita järjestetään riittävästi ja säännöllisesti, jotta tärkeimpiä lapsiin ja nuoriin liittyviä asioita on mahdollista käydä läpi ja tiedottaa mahdollisimman monelle työntekijälle.

6.2 Eettisyys ja luotettavuus

Kehittämistoimintaa tehdessä noudatettiin hyvää tieteellistä käytäntöä, jossa perusperiaatteita ovat luotettavuus, vastuunkanto, arvostus sekä rehellisyys (Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa 2023, 12). Toimeksiantajan kanssa sovittiin opinnäytetyön

tekemisestä ja siitä tehtiin kirjallinen sopimus. Aineiston koko elinkaareissa kiinnitetään huomiota sen eettisyyteen ja siinä huomioitavia näkökulmia ovat sen kokoaminen, käsittely, säilytys sekä hävittäminen. Kehittämistyöhön osallistuminen on aina vapaaehtoista suostumukseen perustuvaa ja aina ennen sen toteuttamista kehittämisikohteen ihmisiä tulee informoida aineiston kokoamisesta ja sen käyttötarkoituksesta. (Vilka 2021a, 115.) Kehittämistyöhön osallistuville työntekijöille kerroin ennen työpajatyöskentelyn aloittamista sekä Webropol-kyselyn linkkiä sähköpostitse lähettäessäni (Liite 3) mistä opinnäytetyössäni on kyse ja että siihen osallistuminen on vapaaehtoista sekä anonymia. Kerrottiin myös siitä, että aineisto hävitetään analyysin valmistuttua. Webropol-kysely toteutettiin siis täysin anonymisti eikä siinä kerätty osallistujien henkilötietoja. Kerätty aineisto käsiteltiin hienovaraisesti sekä luottamuksellisesti. Kenelläkään muulla kuin opinnäytetyön tekijällä ei ollut pääsyä aineistoon.

Etukäteen pohdittiin yhtä mahdollista eettistä kysymystä mikä voisi nousta esiin opinnäytetyötä tehdessä ja se liittyi aineiston kokoon. Tätä pyrittiin ennakoimaan ja kiinnitettiin erityistä huomiota kyselyn kysymysten muotoiluun, jotta ne motivoisivat työntekijöitä vastaamaan sekä myös kyselyn testaukseen, jotta saataisiin mahdollisimman paljon vastauksia. Vastauksia ei kuitenkaan tullut Webropol-kyselyyn niin paljon mitä olin etukäteen ajatellut, mutta koin, että materiaalia oli silti riittävästi opinnäytetyön kannalta, kun aineistonkeruumenetelmiä oli käytössä kaksi ja materiaali oli hyvin monipuolista ja antoisaa juuri nimenomaan aiheen eli omaohjaajuuden näkökulmasta. Tällä on varmaan osaltaan hieman vaikutusta tutkimuksen luotettavuuteen, mutta työpajatyöskentelystä saatiin ennen kyselyn toteuttamista hyvin aineistoa kerättyä, jota kysely sitten täydensi. Selkeät löydökset muodostuivat aineistosta analyysin myötä.

Järjestelmällisyys ja johdonmukaisuus korostuvat työskentelyssä sekä prosessin luotettavuuden arvioinnissa. On tärkeää pohtia tarkoituksenmukaisuuden näkökulmaa tavoitteisiin ja kohteeseen suhteutettuna sekä perustella valinnat. Luotettavuuteen vaikuttaa tutkijan oma toiminta kuten valittujen lähteiden ja aineistojen laatu. (Vilka 2021a, 185–186.) Opinnäytetyössä käytettiin sopivia aineistoja huomioiden lähdekriittisyys. Ennen lähteen, aineiston tai teoksen käyttöä opinnäytetyössä tulee arvioida sen laatu. Aineiston tai lähteen sisäisellä laadulla on suoranainen vaikutus myös opinnäytetyön luotettavuuteen sekä laadukkuuteen. Tärkeitä huomioitavia asioita lähdekriittikissä on lähteen tiedon ajanmukaisuus, milloin lähde on julkaistu sekä kuka on toiminut kirjoitta-

jana. Vertaisarvioidut artikkelit ovat sisällöllisesti laadukkaita, joten pyrkimys niiden käyttöön lähteinä on tärkeää. Verkkojulkaisuissa on huomioitava tekstin tarkoitus ja sijainti. (Vilka 2021, 120–121.)

Opinnäytetyössä on käytetty vertaisarvioituja artikkeleita niin kotimaisia kuin kansainvälisiäkin muiden lähdeaineistojen lisäksi, aivan kaikista osa-alueista ei kuitenkaan vertaisarvioituja artikkeleita löytynyt. Varsinkin nettilähteiden kanssa oltiin tarkkana huomioidessa lähteiden laatua ja niistä on tarkastettu tiedon ajankohtaisuus, luotettavuus, saavutettavuus sekä käyttökelpoisuus. Opinnäytetyössä on pyritty valitsemaan lähteiksi uudempia julkaisuja, jos se on ollut vain mahdollista, jotta tieto on ollut mahdollisimman ajankohtaista. Haasteellisinta on ollut tiedon rajaaminen ja esimerkiksi tietoperustaan on jouduttu tekemään tiivistämistä prosessin aikana. Koettiin, että kerätty aineisto oli luotettava, koska työntekijöistä yli puolet (taulukko 1) osallistui aineistonkeruuseen ja he olivat kiinnostuneita sekä motivoituneita kehittämiseen ja monenlaisia näkökulmia ja ajatuksia nousi esiin.

Kehittämistoiminta on sosiaalinen prosessi, jossa kehittäjien sitoutuminen prosessiin voi vaikuttaa luotettavuuteen niin aineistojen, metodin sekä tuotoksen osalta (Toikko & Rantanen 2009, 124). Kehittämistyöhön osallisena olleet työntekijät sitoutuivat kehittämiseen ja toivat tärkeitä ajatuksiinsa ja kokemuksiinsa aineistonkeruuvaiheessa. Kehittämistoiminnassa käyttökelpoisuus on luotettavuutta ja tiedon tulee olla myös hyödyllistä eikä pelkästään todenmukaista. Vakuuttavuus on myös yksi keskeinen luotettavuuden käsite, erityisesti laadullisessa tutkimusorientaatiossa. Kehittämistyötä tehdessä on toimittava vakuuttavasti eli tuoda koko prosessia koskevat tulkinnot sekä valinnat näkyviksi. (Toikko & Rantanen 2009, 121–123.) Toteutetussa kehittämistyössä on pyritty kuvaamaan kaikki vaiheet mahdollisimman selkeästi ja läpinäkyvästi sekä myös mahdolliset muutokset sen aikana. Prosessinäkökulman tai kehittämistulosten näkökulmasta voidaan tarkastella tiedon käyttökelpoisuutta ja tulosten kannalta se tarkoittaa ennen kaikkea kehittämisprosessin seurauksena syntyneiden tulosten hyödynnettävyyttä (Toikko & Rantanen 2009, 125). Nähdään, että tuloksia ja etenkin käsikirjaa on mahdollista hyödyntää omaohjaajan työssä pitkään ja se tukee myös työn mielekkyyttä ja laadukkuutta.

Koko kehittämistyön prosessi pyrittiin toteuttamaan ilman ennakkokäsityksiä ja oletuksia. On kiinnitetty huomiota opinnäytetyön tekijän omaan roolin ja kehittämistyöhön liittyvään suhteeseen,

jotta ne pysyvät objektiivisena aihetta tarkasteltaessa tai käsiteltäessä koko prosessin ajan eli tutkimuksellinen etäisyys on pidetty koko prosessin ajan. On toimittu mahdollisimman läpinäkyvästi sekä puolueettomasti jokaisessa vaiheessa. Juuri tästä näkökulmasta kertoo eettinen herkkyyks, joka näyttäytyy työskentelyssä tarkkuutena, rehellisyytenä sekä huolellisuutena. Ja kun mietitään yleisesti opinnäytetyön kehittämisen kohdetta, on opinnäytetyön tekijä aina valtapositiiossa siihen. Koko prosessiin liittyy useampi osa, jossa tekijä käyttää valtaa kuten esimerkiksi tulkinnat, aiheen valinta sekä suhde tutkimuskohteeseen. Omat kokemukset ja niistä muodostuneet käsitykset saattavat vaikuttaa tulkintoihin sen myötä miten läheinen suhde sinulla on kohteeseen, joten sen myötä tulee olla myös herkempi pohtimaan niihin liittyviä asioita. (Vilkkä 2021a, 122–123.) Tutkimuksellisessa kehittämistyössä myös tuotos ja sen laatu ovat yhtenä luotettavuuden arvioinnin kohteena (Vilkkä 2021a, 189). Toteutetun kehittämistyön tuotoksessa eli käsikirjassa nousee esiin myös nimenomaan työntekijöiden ajatuksiin perustuvaa tietoa, yleisen teorian tiedon ja menetelmien lisäksi, joten se nähdään sen myötä luotettavana tuotoksena.

6.3 Johtopäätökset ja jatkokehittämisideat

Opinnäytetyössä korostui se, että omaohjaajatyöskentelyä pidetään tärkeänä menetelmänä lastensuojelun sijaishuollossa lasten ja nuorten kanssa työskennellessä, mutta sen liiallinen korostaminen voi kuitenkin lisätä sen haavoittuvuutta. Onkin siis tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että tietous lapsesta ja nuoresta jakaantuu tasaisesti toisen omaohjaajan kanssa ja etenkin työyhteisön kesken. Jokainen sijoitettu lapsi ja nuori ansaitsee tuekseen välittävän ja turvallisen työntekijän, jolla on riittävästi aikaa perehtyä lapsen ja nuoren tilanteeseen, luoda luottamuksellinen suhde ja viettää lapsen ja nuoren kanssa aikaa säännöllisesti. Omaohjaajahetket mahdollistavat ajan viettämisen lapsen ja nuoren kanssa ja niiden sisältö voidaan miettiä yhdessä lapsen ja nuoren kanssa. Omaohjaajahetkissä on tärkeää huomioida myös yksilöllisyyden näkökulma kuten esimerkiksi ikä, elämäntilanne tai sijoituksen vaihe. Yksinkertaiset arkipäivän tilanteet, kuten automatkat nähtiin tärkeinä omaohjaajahetkinä siellä käytyjen luontevien keskustelujen myötä.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että omaohjaajatyöskentelyssä nähdään paljon hyviä ja toimivia asioita molemmissa yksiköissä, joita on esimerkiksi toimivan suhteen luominen lapseen tai nuoreen, ajantasaisuus lapsen ja nuoren asioista ja kokonaisuudesta huolehtiminen, lapsi ja nuori tulee kuulluksi tilanteessa kuin tilanteessa, yhteiset keskustelut lapsen ja nuoren kanssa, turvallisuuden tunteen luominen, lapsen ja nuoren edun ajaminen sekä lapsen ja nuoren elämässä

perusteellisesti eläminen ja mukana oleminen. Kehittämisen näkökulmasta esiin tärkeinä asioina nousivat ennakointi, suunnitelmallisuuden lisääminen, läpinäkyvyys, aikataulut ja siitä kiinni pitäminen sekä ajan lisääminen omaohjaajatyöskentelyn toteuttamiseen. Jatkossa on tärkeää myös muistaa asioiden jakamisen ja yhteistyön tärkeys myös omaohjaajan roolista katsottuna. Vaikka omaohjaajalla onkin päärooli omaohjattavan asioista, tietoa ja vastuuta tulee silti jakaa myös työ-kavereille. Johtopäätöksenä huomattiin myös se, että kehittämistyöhön osallistuneilla työntekijöillä on valtavasti tietoa ja taitoa aiheesta, mutta omaohjaajatyöskentelyn käytäntöön vieminen hieman ontuu. Käsikirja paikkaa tätä ontumista ja luo omaohjaajatyöskentelylle selkeät raamit.

Jatkokehittämisideoina nousivat esiin omaohjaajatyöskentelyyn perehdyttäminen, sijoitetun lapsen ja nuoren perheen kanssa työskentelyn kehittäminen tai lasten ja nuorten näkökulmien tutkiminen omaohjaajuuteen liittyen. Näitä kaikkia olisi mahdollista kehittää jatkossa, ja ne olisivat tarpeellisia aiheita tulevaisuuden lastensuojelun sijaishuollonkin näkökulmasta. Kaikki nämä edellä mainitut liittyvät osaltaan omaohjaajatyöskentelyyn ja näiden kehittämisellä voitaisiin saada arvokasta tietoa työn toteuttamiseen ja vaikuttaa myös työn laadukkuuteen. Jatkossa on myös mahdollista kehittää omaohjaajuuden käsikirjaa päivittämällä menetelmiä tai pohtia yhteisesti myös arvoja työskentelyn taustalla.

Omaohjaajan käsikirja tulee tukemaan omaohjaajien työtä lastensuojelun sijaishuollossa. Käsikirja on konkreettinen tuotos, mitä voi hyödyntää eri tilanteissa sijoitetun lapsen ja nuoren kanssa. Käsikirjan kansilehti sekä sisällysluettelo ovat tämän opinnäytetyön liitteinä (Liite 4, 5 ja 6) ja sisällysluettelo jakautuu teoreettiseen, lainsäädännölliseen ja yksikkökohtaiseen omaohjaajatyöskentelyyn liittyviin lähtökohtiin sekä siinä on lisäksi materiaalia, menetelmiä ja työvälineitä. Koko käsikirjaa ei tulla julkaisemaan kaikkien nähtäville, vaan yksiköt saavat sitten kirjan käyttöönsä konkreettisesti ja sähköisenä versiona. Omaohjaajan käsikirja otetaan käyttöön heti opinnäytetyön valmistumisen jälkeen kahdessa lastensuojeluyksikössä, jossa se toimii työn tukena sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa toimiessa. Käyttönoton alkuvaiheessa järjestetään työntekijöille mahdollisuus kokoontua yhteen ja silloin käydään käsikirjan sisältöä yhteisesti läpi ja tarpeen mukaan tehdään vielä lisäyksiä siihen.

Lähteet

- Alanen, M. 2023. Perhehoidon erityispiirteitä – eri toimijoiden roolit ja yhteistyön merkitys. Julkaisussa Näkökulmia sijaishuoltoon. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu. Toim. E. Kekkonen & J. Jahnukainen. Viitattu 15.10.2023. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2023/06/20230605NakokulmiaSijaishuoltoonJulkaisuValmis.pdf>.
- Barkman, J. 2012. Lupa selviytyä. Julkaisussa Uskomme sinuun – usko sinäkin. Opas lastensuojeluun sijoitetun nuoren läheisille ja työntekijöille. Viitattu 6.7.2023. https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/Us_Us_aikuisten_opas_netti_U.pdf.
- Ellilä, H. & Pelander, T. 2012. Asiakaslähtöisyyden toteutuminen lastensuojelun palveluissa ja nuorisopsykiatrian poliklinikalla. Julkaisussa Lastensuojelun ja psykiatrian rajapinnoilla. Toim. E. Timonen-Kallio & T. Pelander. Viitattu 19.5.2023. <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522162670.pdf>.
- Forsell, M. & Kuoppala, T. 2022. Lastensuojelu 2021. Tilastoraportti. THL. Viitattu 6.5.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144518/Lastensuojelu_2021_korjattu_07062022.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Gissler, M. & Forsell, M. 2022. Koronan vaikutus nuorten terveyteen ja hyvinvointiin tilastojen valossa. Julkaisussa Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot-vuosikirja 2022. Toim. M. Kekkonen, M. Gissler, P. Känkänen & A-M. Isola. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 27.5.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145465/URN_ISBN_978-952-343-937-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Golding, K. S. 2014. Hoitava kiintymys – terapeutin vanhemmuus. Käsikirja kasvattajille ja ammattilaisille. Tampere: PT-kustannus.
- Groop, K. 2021. Sijaishuolto osana elämäntarinaa – elämänkulun käännekohtien analyysi sijaishuollosta aikuistuneiden kokemuksista. Janus vol. 29 (3) 2021, 249–266. Viitattu 6.5.2023. <https://journal.fi/janus/article/view/82039/65546?acceptCookies=1>
- Haapasalo-Pesu, K-M. 2012. Sillan rakennusta lastensuojelulaitosten ja nuorisopsykiatrisen erikoissairaanhoidon välillä satakunnassa. Julkaisussa Lastensuojelun ja psykiatrian rajapinnoilla. Toim. E. Timonen-Kallio & T. Pelander. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 69. Viitattu 20.5.2023. <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522162670.pdf>.
- Heino, T. 2020. Mikä auttaa? Tutkimuserustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Toim. T. Heino. Raportti 12/2020. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Viitattu 20.5.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140861/RAP2020_012_Mik%C3%A4%20auttaa_22022021.pdf?sequence=9&isAllowed=y%20#page=95.
- Hiller, R. M., Halligan, S. L., Meiser-Stedman, R., Elliott, E. & Rutter-Eley, E. 2020. Supporting the emotional needs of young people in care: A qualitative study of foster carer perspectives. BMJ open, 10, 3. Viitattu 12.5.2023. <https://janet.finna.fi/>, ProQuest.

Hirvonen, M. 2023. Omaohjaaja lapsen luottoaikuisena lastensuojelun sijaishuollossa. Julkaisussa Näkökulmia sijaishuoltoon. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu. Toim. E. Kekkonen & J. Jahnukainen. Viitattu 4.6.2023. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2023/06/20230605NakokulmiaSijaishuoltoonJulkaisuValmis.pdf>.

Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu. Viitattu 9.10.2023. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf.

Ideariihii. N.d. Viitattu 18.7.2023. <https://muotoilupakki.fi/metodit/ideariihii/>.

Ihalainen, J. & Kettunen, T. 2017. Turvaverkko vai trampoliini. Sosiaaliturvan mahdollisuudet. 10.–11. p. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Joseph, M. A., O'Connor, T. G., Briskman, J. A., Maughan, B. & Scott, S. 2014. The formation of secure new attachments by children who were maltreated: An observational study of adolescents in foster care. *Development and psychopathology*, 26, 1, 67–80. Viitattu 24.5.2023. <https://janet.finna.fi/>, ProQuest.

Juuti, P. & Puusa, A. 2020. Johdanto. Mitä laadullisella tutkimuksella tarkoitetaan? Teoksessa Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Toim. A. Puusa & P. Juuti. Helsinki: Gaudeamus.

Kalliola, S. & Paaso, S-A. 2021. "Että välitetään lapsista paljon" – rakkaus ja huolenpito lastensuojelussa. Julkaisussa Kohti lapsen näköistä osallisuutta. Toim. H. Tulensalo, R. Kalliomeri & J. Laimio. Viitattu 19.5.2023. <https://pelastakaalapset.s3.eu-west-1.amazonaws.com/main/2021/05/20140644/kohti-lapsen-nakoista-osallisuutta-kirja.pdf>.

Kaunisto, S-L. & Korhonen, T. 2023. Haavoittuvuus ihmissuhdetyössä. Julkaisussa Näkökulmia sijaishuoltoon. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu. Toim. E. Kekkonen & J. Jahnukainen. Viitattu 15.10.2023. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2023/06/20230605NakokulmiaSijaishuoltoonJulkaisuValmis.pdf>.

Kekkonen, M., Gissler, M., Sarvikivi, E., Kääriäinen Sohvi., Helve, O. & Isola, A-M. 2022. Lasten ja nuorten osallisuus, terveysturvallisuus ja koronarajoitukset. Julkaisussa Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot-vuosikirja 2022. Toim. M. Kekkonen, M. Gissler, P. Känkänen & A-M. Isola. Viitattu 19.5.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145465/URN_ISBN_978-952-343-937-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Koivisto, M. 2023. Työskentely lapsen vanhemman kanssa. Julkaisussa Näkökulmia sijaishuoltoon. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu. Toim. E. Kekkonen & J. Jahnukainen. Viitattu 30.5.2023. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2023/06/20230605NakokulmiaSijaishuoltoonJulkaisuValmis.pdf>.

Korhonen, P. 2023. Kysy ja kuuntele hanke: tutkimustietoa sijaishuollon työn tueksi. Julkaisussa Näkökulmia sijaishuoltoon. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu. Toim. E. Kekkonen & J. Jahnukainen. Viitattu 4.6.2023. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2023/06/20230605NakokulmiaSijaishuoltoonJulkaisuValmis.pdf>.

Kostamo, P., Airaksinen, T. & Vilkkä, H. 2022. Kirjoita itsesi asiantuntijaksi. Opas toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Helsinki: Art House Oy.

Känkänen, P. 2012. Tuuletetaan tarinaa. Julkaisussa Uskomme sinuun – usko sinäkin. Opas lastensuojeluun sijoitetun nuoren läheisille ja työntekijöille. Viitattu 3.7.2023. https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/Us_Us_aikuisten_opas_netti_U.pdf.

L 1285/2016. Nuorisolaki. Viitattu 26.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285>

L 407/2007. Lastensuojelulaki. Viitattu 6.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>.

L 731/1999. Suomen perustuslaki. Viitattu 7.5.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6>.

Lastensuojelun arvot ja periaatteet. 2023. Lastensuojelun käsikirja. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Viitattu 29.10.2023. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu/lastensuojelun-arvot-ja-periaatteet>.

Lastensuojelun kokonaisuudistuksen valmistelu. 2023. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2023:27. Viitattu 31.5.2023. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164950/STM_2023_r_27.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Lastensuojelun laatusuositus. 2019. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Helsinki. Viitattu 7.5.2023. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161862/STM_2019_8_J_Lastensuojelun_laatusuositus.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

Leemann, L. & Virrankari, L. 2022. Nuorten osallisuuden kokemus ja siinä tapahtuneet muutokset vuosina 2019–2021: ovatko erot kasvaneet koronaepidemian aikana? Julkaisussa Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot-vuosikirja 2022. Toim. M. Kekkonen, M. Gissler, P. Känkänen & A-M. Isola. Viitattu 19.5.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145465/URN_ISBN_978-952-343-937-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Linnanmäki, E. Esipuhe. Julkaisussa Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot-vuosikirja 2022. Toim. M. Kekkonen, M. Gissler, P. Känkänen & A-M. Isola. Viitattu 19.5.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145465/URN_ISBN_978-952-343-937-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. 2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos raportti 12/2020. Toim. T. Heino. Viitattu

6.6.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140861/RAP2020_012_Mik%c3%a4%20auttaa_22022021.pdf?sequence=9&isAllowed=y.

Morottaja, M. 2022. Vaikket suojellut minua kaikelta. Kertomuksia rikotusta lapsuudesta. Helsinki: Like Kustannus.

Nikkanen, M. 2012. Turvallisille aikuisille. Julkaisussa Uskomme sinuun – usko sinäkin. Opas lastensuojeluun sijoitetun nuoren läheisille ja työntekijöille. Viitattu 6.7.2023. https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/Us_Us_aikuisten_opas_netti_U.pdf.

Osallisuuden edistäjän opas. 2023. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 31.10.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146717/URN_ISBN_978-952-408-088-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Paasivirta, A., Lindqvist, J., Hokkila, K., Kekkonen, E., Jahnukainen, J. & Westman, R. 2023. Lastensuojelun visio ei toteudu vain lastensuojelua uudistamalla. Blogiteksti Lastensuojelun keskusliitto www-sivuilla 14.3.2023. Viitattu 31.5.2023. <https://www.lskl.fi/blog/lastensuojelun-visio-ei-toteudu-vain-lastensuojelua-uudistamalla/>.

Penttala, P. 2023. Jämäkkä ja lämmin aikuinen sijaishuollossa. Julkaisussa Näkökulmia sijaishuoltoon. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu. Toim. E. Kekkonen & J. Jahnukainen. Viitattu 15.10.2023. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2023/06/20230605NakokulmiaSijaishuoltoonJulkaisuValmis.pdf>.

Puusa, A. 2020. Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Toim. A. Puusa & P. Juuti. Helsinki: Gaudeamus.

Räty, T. 2023. Lastensuojelulaki: Käytäntö ja soveltaminen. 5., uudistettu painos. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Siirto-Honkanen, K. & Ilola, T. 2012. Rajapintatyöskentelyä lasten- ja nuorisopsykiatrian jalkautuessa Satakunnan sairaanhoitopiirin alueella. Julkaisussa Lastensuojelun ja psykiatrian rajapinnoilla. Toim. E. Timonen-Kallio & T. Pelander. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 69. Viitattu 20.5.2023. <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522162670.pdf>.

Sinkkonen, J. 2020. Onnellinen lapsi. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, J. 2015. Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoittaessa. Teoksessa Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Toim. J. Sinkkonen & K. Tervonen-Arnkil. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Sinkkonen, J. 2018. Kiintymyssuhteet elämänkaareissa. Helsinki: Duodecim.

Särkelä-Kukko, M. & Rouvinen-Wilenius, P. 2014. Mitä on osallisuus? Julkaisussa Osallisuuden jäljillä. Toim. A. Jämsén & A. Pyykkönen. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry. Viitattu 19.5.2023. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>.

Tiili, A. & Kuokkanen, J. 2021. Lapsen vuoksi. Lastensuojelun laitoshoidon vetovoimatekijät ja alalta työntävät tekijät. Viitattu 12.10.2023. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2021/03/Lapsen-vuoksi-Lastensuojelun-laitoshoidon-vetovoimatekijat-ja-alalta-tyontavat-tekijat.pdf>.

Timonen-Kallio, E. 2012. Kasvatusta vai hoitoa? – Lastenkotityö kotitapaisuuden ja mielenterveyden tulkintakehyksessä. Julkaisussa Lastensuojelun ja psykiatrian rajapinnoilla. Toim. E. Timonen-Kallio & T. Pelander. 2012. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 69. Viitattu 20.5.2023. <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522162670.pdf>.

Timonen-Kallio E., Yliruka, L. & Närhi, P. 2017. Lastensuojelun terapeuttisen laitospäivätoiminnan mallinnus. Työpaperi 23/2017. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Viitattu 20.5.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132319/Tyo%cc%88paperi_2017_23_nettiliitte%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. 3. korjattu painos. Viitattu 18.7.2023. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100802/Toikko_Rantanen_Tutkimuksellinen_kehittamistoiminta.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Utriainen, S. & Kettunen, P. 2023. Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet valtion koulukodeissa. Raportti 12/2020. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Viitattu 16.10.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/147195/URN_ISBN_978-952-408-146-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Valtonen, A. & Viitanen, M. 2020. Ryhmäkeskustelut laadullisena tutkimusmetodinä. Teoksessa Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Toim. A. Puusa & P. Juuti. Helsinki: Gaudeamus.

Vilka, H. 2021a. Näin onnistut opinnäytetyössä. Ratkaisut tutkimuksen umpikujiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Vilka, H. 2021b. Tutki ja kehitä. 5. p. Jyväskylä: PS-kustannus.

Westlund, O. 2023a. Hyvä sijaishuolto hatkalinssien läpi tarkasteltuna. Julkaisussa Näkökulmia sijaishuoltoon. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu. Toim. E. Kekkonen & J. Jahnukainen. Viitattu 15.10.2023. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2023/06/20230605NakokulmiaSijais-huoltoonJulkaisuValmis.pdf>.

Westlund, O. 2023b. Lastensuojelun rakenteelliset ongelmat on korjattava. Blogiteksti Lastensuojelun keskusliitto www-sivuilla 30.3.2023. Viitattu 31.5.2023. <https://www.lskl.fi/blog/lastensuojelun-rakenteelliset-ongelmat-on-korjattava/>.

Liitteet

Liite 1. Työpajatyöskentelyn teemat

Pääteema: Tulevaisuuden omaohjaajatyöskentely

Teema 1. Tärkeät, säilytettävät sekä positiiviset asiat omaohjaajuudessa

Teema 2. Omaohjaajuuden kehittäminen

Teema 3. Omaohjaajahetket

Teema 4. Menetelmätyöskentely, yhteistyö- ja luottamussuhteen rakentaminen sijoitetun nuoren kanssa

Liite 2. Webropol-kysely työntekijöille

1. Kuinka kauan olet työskennellyt lastensuojelun sijaishuoltoyksikössä? Vastausvaihtoehdot: Alle vuoden, 1–3 vuotta, 4–6 vuotta, 7–9 vuotta, Yli 10 vuotta
2. Kuinka monta kertaa olet toiminut omaohjaajana? Vastausvaihtoehdot: En kertaakaan, 1–4 kertaa, 5–9 kertaa, yli 10 kertaa
3. Millainen työskentelytapasi omaohjaajana on/olisi ja mitä omaohjaajuus sinulle merkitsee/merkitsisi?
4. Onko työskentelemässäsi yksikössä sijoitetulle lapselle määritetty omaohjaaja(t) heti sijoituksen alusta?
Vastausvaihtoehdot: Kyllä, Ei
5. Jos vastasit edelliseen kysymykseen ei: Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet tähän? Millä keinoin omaohjaaja ei jäisi pitkäksi aikaa puuttumaan sijoitetulta lapselta/nuorelta?
6. Alla on lueteltu keskeisimpiä omaohjaajan tehtäviä, kuinka tärkeänä pidät seuraavia asioita toteuttaessasi omaohjaajatyötä? (1 ei lainkaan tärkeä, 5 erittäin tärkeä)
Luottamussuhteen luominen sijoitetun lapsen kanssa
Lapsen huolenpito ja kasvatusta (koulunkäynti, lääkitys, ravinto, uni, terveydenhuolto, liikunta, kaverisuhteet jne.)
Yhteydenpito lapsen verkostoihin, kuten huoltajiin ja sosiaalityöntekijään
Kuukausikoosteen tekeminen
Osallistuminen lasta koskeviin palavereihin, esim. asiakassuunnitelmapalaveri
Omaohjaajahetkien pitäminen
7. Mitä muita tehtäviä omaohjaajuuteen kuuluu ja onko ne mielestäsi selkeästi määritelty työpaikallasi?
8. Koetko, että työskentely omaohjattavan kanssa on ollut suunnitelmallista, tavoitteellista ja hänen tarpeisiinsa vastaavaa? Perustele vastauksesi.
9. Olisitko tarvinnut omaohjaajatyöskentelyssä tai sen suunnittelussa tukea? Vastausvaihtoehdot: Kyllä, Ei
10. Jos vastasit edelliseen kysymykseen kyllä: Minkälaista tukea olisit kaivannut ja missä vaiheessa?
11. Kerro mitä kehitettävää tai millaisia haasteita olet huomannut yleisesti omaohjaajatyöskentelyssä tai toteuttaessasi sitä?
12. Mikä omaohjaajatyöskentelyssä on ollut mielestäsi hyvää ja toimivaa?
13. Mainitse mielestäsi kolme tärkeintä omaohjaajan ominaisuutta?
14. Millaiset tekijät vaikuttavat omaohjaajatyöskentelyn toteutumiseen?
Nämä tekijät tukevat omaohjaajasuhdetta:
Nämä tekijät eivät tue omaohjaajasuhdetta:
15. Millainen omaohjaajatyöskentelyn arvostus työyhteisössäsi on?

Liite 3. Webropol-kyselyyn liittyvä saatekirje

Hei lastensuojelun ammattilainen! 😊

Olen kolmannen vuoden sosionomiopiskelija Jyväskylän ammattikorkeakoulusta. Teen opinnäytetyöni tutkimuksellisenä kehittämistoimintana ja kehittämistyyppinä on toiminnallinen opinnäytetyö. Aiheena opinnäytetyössäni on omaohjaajatyöskentelyn kehittäminen lastensuojeluyksiköiden työntekijöiden ja toimeksiantajana toimii lastensuojeluyksikkö x. Tarkoitukseni on selvittää työntekijöiden näkemyksiä omaohjaajatyöskentelystä ja tuottaa käsikirja omaohjaajatyöskentelyn tueksi, joka sisältää materiaalia, menetelmiä ja työvälineitä, joita voi sijoituksen aikana nuoren kanssa käyttää ja hyödyntää. Tavoitteena on saada tietoa omaohjaajuuteen liittyvistä asioista sekä luoda selkeät ja yhteiset toimintatavat x:n ja x:n lastensuojeluyksiköiden omaohjaajatyöskentelyn toteuttamiseen. Missään opinnäytetyön vaiheessa osallistujien henkilöllisyys ei tule muiden kuin opinnäytetyön tekijän tietoon. Antamianne tietoja käsitellään siis nimettöminä ja luottamuksellisesti ja aineisto hävitetään analyysin valmistuttua. Opinnäytetyötäni ohjaa Tuomas Lallukka. Valmis opinnäytetyö julkaistaan loppuvuodesta 2023 osoitteessa www.theseus.fi.

Kerään aineistoa anonymilla Webropol-kyselyllä, johon vastaamiseen menee noin 15-20min. Vastauksesi on tärkeä ja vain yhdessä voimme kehittää omaohjaajatyöskentelyä toimivammaksi ja vastaamalla kyselyyn voitte tuoda esille näkemystänne ja kokemustanne. Vastaaminen on vapaaehtoista. Voit vastata kyselyyn tiistaihin xx.x.2023 klo 22.00 mennessä. Jos jotain kysyttävää nouse esiin, voit ottaa yhteyttä minuun. Kiitos vastauksestasi!

Linkki kyselyyn: xxx

Vaikka et olisi ollut paikalla henkilöstön kehittämispäivässä x.x, jossa käsiteltiin omaohjaajuuteen liittyviä teemoja, voit silti vastata tähän kyselyyn.

Terveisin,

opinnäytetyöntekijän nimi ja sähköpostiosoite

Liite 4. Omaohjaajan käsikirjan kansi

Liite 5. Omaohjaajan käsikirjan sisällysluettelo 1/2

Sisällysluettelo

Teoriaosuus	Lastensuojelulaki.....	1
	Nuoren oikeudet.....	2
	Osallisuuden tukeminen.....	4
	Kiintymyssuhdeteoria.....	5
Omaohjaajatyöskentely	Mitä omaohjaajuus on?.....	6
	Omaohjaajan edellytykset.....	7
	Omaohjaajan tehtävät.....	8
	Omaohjaajan tehtävät tarkemmin kuvattuina....	10
	Omaohjaajuus sijoituksen alussa.....	11
	Omaohjaajuus sijoituksen aikana.....	12
	Omaohjaajuus sijoituksen päättyessä.....	13
	Omaohjaajuuden jakaminen.....	14
	Omaohjaajahetket.....	15
	Vuosikello omaohjaajahetkien toteuttamiseen..	16
	Suunnitelmapohja omaohjaajahetkeen.....	17
	Monialainen yhteistyö, dokumentointi.....	18

Liite 6. Omaohjaajan käsikirjan sisällysluettelo 2/2

	Sijoitetun nuoren kohtaaminen.....	19
Työvälineitä	Ajankäyttöympyrä.....	20
	Itsenäistyvän nuoren roolikartta.....	21
	Verkostokartta.....	22
	Voimavaraympyrä.....	23
	Arvojen aarrearkku.....	24
	Tunnetaitobingo.....	25
	Viikkosuunnitelma.....	26
	Mikä minussa on hyvää - valokuvaus.....	27
	Minä ja mun tunteet.....	28
	Missä nyt, mihin matkalla?.....	29
	Voimavaratimantti.....	30
	Linkkejä: menetelmiä ja työvälineitä.....	31
Linkkejä: materiaaleja.....	32	
Lähteet.....	34	